

VEREENIGING
TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP
1900—1901.

---

*Vergadering van Vrijdag 22 Februari 1901, 's avonds
te 7¹/₂ uur te 's-Gravenhage.*

Voorzitter : Generaal BERGANSIUS.

De VOORZITTER, de vergadering openende, zegt het volgende:

Mijne heeren !

Het is niet dan met diep leedwezen, dat ik bij het openen van deze Vergadering in herinnering breng het overlijden van onzen geachten onder-Voorzitter, den generaal-majoor M. H. J. Plantenga, die twee dagen na onze vorige bijeenkomst, dat is op den 27sten der vorige maand, overleed.

Overtuigd daarmee de tolk geweest te zijn van uwe gevoelens, heb ik niet alleen namens het Bestuur, maar ook namens de leden der Vereeniging, in een brief van rouwbeklag aan de diep bedroefde weduwe en hare kinderen de verzekering gegeven van onze oprechte en hartelijke deelneming. Hierop is namens de familie een brief van dankbetuiging ontvangen, met verzoek aan u mededeeling te doen dat de belangstelling zeer wordt gewaardeerd.

Maar, M. H., is het verlies voor de geachte familie

treffend en zwaar, ook voor het Leger en onze Vereeniging is het verlies groot.

De generaal Plantenga kon toch met recht genoemd worden een der verdienstelijkste officieren van het leger; een man van wien, nu hij eindelijk den generaalsrang had verkregen, veel kon worden verwacht. Rechtschepen en vriendelijk van aard, was hij tevens een slink en degelijk soldaat, die aan uitgebreide kennis en lust tot studie eene groote werkracht paarde. Geheel zijn 38jarige loopbaan als officier getuigt hiervan. Hierover niet te wijden ligt niet in mijne bedoeling, doch waar onze Vereeniging zich de krijgswetenschap ten doel stelt, is het gepast te wijzen op de werken van militair wetenschappelijken aard, waarmede de generaal Plantenga het leger aan zich heeft verplicht, en vooral ook op de toewijding waarmede hij gedurende verscheidene jaren als leeraar aan de K. M. Academie en als directeur van de Hoogere Krijgsschool heeft bijgedragen, meegewerkt tot de opleiding en verdere vorming van tal van officieren van het Nederlandsche en Nederlandsch-Indische leger.

En nu ton aanzien van onze Vereeniging, waarvan de geachte overledene van af 5 Januari 1866, dus bijna van af de oprichting lid was. Steeds was hij vol belangstelling en tot medewerking bereid. Meermalen trad hij met succes als spreker op; aan de discussiën nam hij, waar het nut kon hebben, gaarne deel en ging daarbij steeds leering van hem uit. Dat hij het vertrouwen van de leden genoot, moge blijken uit de omstandigheid, dat hij van October 1885—October 1889 en van October 1894 tot aan zijn overlijden deel uitmaakte van het Bestuur, sedert 1894 tevens als onder-Voorzitter.

Ten slotte M. H. nog de mededeeling, dat het Bestuur der Vereeniging bij de begrafenis op Nieuw-Eikenduinen vertegenwoordigd is geworden door eene deputatie, bestaande uit den Voorzitter en de heeren W. C. Nieuwenhuyzen, G. J. V. Vinkhuizen en G. C. R. Hoetink. Daarbij is door den Voorzitter, namens de Vereeniging, een bloemstuk op het graf neergelegd, als eerbiedige hulde aan de nagedachtenis van een man, wiens naam ook bij ons zeker in dankbare herinnering zal blijven voortleven, en wiens werken en streven een voorbeeld moge zijn voor velen.

Aan de orde is de ballotage van candidaten.

De VOORZITTER verzoekt de heeren Van Oordt en Michielsen met hem het bureau van stemopneming te willen uitmaken.

De uitslag der stemming is dat al de voorgestelde candidaten tot leden worden aangenomen, dus de heeren: J. N. Bruyn en H. Wijnaendts, beiden 1e luitenant der infanterie te 's-Gravenhage; F. A. van Seters, 2e luitenant der infanterie te Doesburg, K. A. Pfeiffer, 1e luitenant der artillerie te Naarden en mr. F. C. Koch te Rotterdam.

De VOORZITTER dankt de heeren van het stembureau voor de door hen volbrachte taak.

Thans is aan de orde de voordracht van den heer dr. W. A. A. Hecker, conrector aan het Gymnasium te Delft, over:

De oorlog, in verband met den ontwikkelingsgang der volken.

De heer HECKER:

Mijne Heeren!

De aanleiding tot deze voordracht was — de aanleiding tot bijna ieder's denken, spreken en gevoelen: de Zuid-Afrikaausche oorlog.

Het was te midden van de moeilijkste en hachelijkste dagen der Boeren en van de meest onbetrouwbare berichten der Engelschen, dat ik, in strijd met de algemeen heerschende overtuiging, vasthield aan de eindelijke zegepraal en onafhankelijkheid der kleine en reeds ingelijfde Republieken, niet op grond eener welgemeende, doch bedriegelijke en toen niet meer te rechtvaardigen »optimisme'', maar krachtens de eeuwenoude leer der historie, zoowel als van de geheele natuur: dat kracht boven macht gaat, luidens het welbekende devies: »vincit vim virtus.''

Die kracht is bij de volken de levende, onverwoestbaar werkende en kiemende lentedrang der stoffijke en intellectueele welvaart en ontwikkeling, in één woord: het expansievermogen. Met het oog op de warme belangstelling, waarmede de thans gevoerde Zuid-Afrikaansche oorlog ons en heel de wereld vervult, met het oog ook op de onfeilbare eindbeslissing, die deze kracht, in oorlog gelijkelijk als in vrede, zal blijken mee te brengen, moge ik hier en daar dan met eenigszins bredere trekken schilderen, hoe die expansie zich in de Boerenrepublieken reeds heeft geopenbaard.

Heb ik het bestaan van dat expansievermogen daar overschat en is die ontwikkeling van den Hollandsch-Afrikaanschen stam voorshands nog niet genoeg tot wasdom gekomen ?

Het blijft mogelijk en de nitslag van dezen oorlog zou daarmee in overeenstemming moeten zijn. Maar, dat zij bestaat is zeker, even zeker als dat zij, ondanks alle geweld, in bloei en groei zal toenemen en hare bestemming zal bereiken, getuige Engeland zelf, dat juist uit grenzelooze vrees voor die ontwikkeling, alverdelgend den rampzaligen strijd tot het uiterste wil voortzetten, nadat het tot tweemaal toe te vergeefs had getracht, de kleine staten met zijn eigen handel en expansie te overvleugelen en te overstelpen. Welnu, gesteld dan eens, dat het de reusachtige overmacht aan hulpmiddelen, ijverig aangevuld door het eigenbelang der halve wereld, mocht gelukken, om aan de paar honderdduizend Boeren eenige Engelsche ambtenaren op te dringen: het eenig resultaat zou zijn, dat Engeland dan in plaats van in dezen oorlog in den navolgenden vrede

zou worden overwonnen, op dezelfde wijze en krachtens dezelfde oorzaken als het dat vóór den strijd was geworden. Want, dat enkel geweldadige middelen 'een volk geen stap nader brengen tot een, niet op den grondslag en de werkelijkheid des vredes gebaseerd bezit, moge de volgende blik in de geschiedenis verduidelijken.

Overeenkomstig alle gangbare begrippen wordt de oorlog aangegrepen als een middel, als een geweldadig en wij mogen gerust zeggen, als een niterste en laatste middel, om een doel te bereiken. Zoolang nog eenige hoop bestaat, dat doel langs vreedzamen weg te verkrijgen, is alle geweld zelfs buitengesloten. De oorlog is in zooverre dus een daad van wanhoop en vertwijfeling, en verklaart daarmee, hoe een overigens van nature vreedzaam en zachtzinnig volk, bereidwillig goed en bloed gaat offeren en eischen.

Hoevele op zichzelf bedenklijke incidenten, ja openlijke vredebreuken, tusschen zelfs meer of minder vijandiggezinde mogendheden zijn daarom niet geëindigd met de verklaring van een misverstand, met een "tentente cordiale", een minnelijke schikking, zoo niet met weloverwogen stilzwijgen voorbijgegaan? Hoevele geschillen over grensgebied, over goudvelden of schadeloosstellingen, die aanzienlijke millioenen bedroegen, konden toch den vrede niet verstoren en werden ter vereffening opgedragen aan scheidsgerichten, waaraan ook de machtigste tegenpartij zich goedschikte onderwierp?

Dit op te vatten als de heilzame uitwerking eener hoogere beschaving, zoodat berechting van elken strijd door arbitrage in 't verschieft reeds dagen en de vredes-conferentie een waarheid worden zou, vergunnen ons allerminst de ervaringen der laatste tijden. Neen, het inzicht in het leven en de ontwikkeling der volken zal ons beter doen begrijpen, hoe dezelfde mogendheden, die ter eener zijde den vrede prediken en zich onderwerpen aan het soevereine recht, terzelfder tijd en om volkomen gelijke oorzaken van goud en grondgebied de bloedigste en onmenselijkste oorlogen voeren. De ware reden toch van zóó tegenstrijdige handelingen ligt eensdeels in het feit, dat de twistappel, de inzet, om zoo te zeggen, de kansen

en kosten van den oorlog niet dekte; anderdeels echter en voornamelijk, dat de betwiste voordeelen, hoe belangrijk ook op zich zelf, toch slechts een afgesloten winst- of verliespost vormden, een „meer of minder”, zonder verdere gevolgen, een waarde, wel is waar, doch die geen voorwaarde was tot de vrije ontwikkeling van het volksbestaan.

Waar die voorwaarde, die ontwikkeling wordt aangetast, kunnen oogenschijnlijk veel geringere geschillen den hardnekkigsten oorlog te voorschijn roepen, niet zelden zelfs onder de nietigste en meest gezochte voorwendsels, die dan ook bij de latere vredesonderhandelingen niet eens in aanmerking komen, zooals b.v. de rechten van den Sleeswijk-Holsteinschen hertog von Angustenburg, waarvoor de oorlog van 1864 heette te zijn ondernomen, of de Spaansche troonopvolging, waarover officieel de Fransch-Duitsche oorlog van 1870 was uitgebroken en zoovele meer.

Daarentegen is het zelfs opmerkelijk, hoe lijdelijk en gewillig de volken uitgestrekte landstreken en bezittingen prijsgeven, zoowel van eigen stam als van onmetelijke schatten en hulpbronnen, wanneer dat verlies geen schadelijke gevolgen voor hun rechtstreeksch bestaan na zich sleept, wanneer dat bezit geen hefboom is voor eigen opkomst, niet in het onmiddellijk en onmisbaar verlengde ligt van zijn ontwikkelingsgang.

Dat dit in de eerste plaats het geval moet zijn bij stilstaande of achteruitgaande staten, wier belangen en behoeften voortdurend inkrimpen, ligt voor de hand en het zal wel niemand bevreemden, dat b.v. Portugal in deze eeuw zijn Braziliaansche bezittingen rustig liet glijpen en ook zijn overige kolonies verwaarloost en zoetjes-aan misschien gaat opruimen. Ook zal het waarschijnlijk niemand verwonderd hebben, dat Turkije zich het verlies van Kreta niet bijzonder heeft aangetrokken, hoewel het terzelfder tijd de plotseling opgestoven Grieken uit Thessalië verdreef en nog pas geleden in den oorlog van 1877-'78 met leeuwenmoed zich tegen de Russen verweerd had.

Want men wachte zich wel voor de gebruikelijke verklaringen uit het zoogenamde volkskarakter, dat dan als onveranderlijk

»loom», »wreed», »lafhartig», »flauwmoedig» of omgekeerd, al naar gelang van omstandigheden wordt voorgesteld, ofschoon elk volk zich in verschillende tijden en toestanden steeds in de meest verschillende hoedanigheden voordoet. Die gewone afdoeners baten dan ook weinig bij zoo herhaaldelijke logenstraffing der geschiedenis, waarvoor ook de Portugeezen te hunner tijd de treffendste bijdrage hebben geleverd en het zijn meestal niet meer dan oppervlakkige, nog met allerlei vooroordeelen, eenzijdigheid en misverstand vermengde gevolgtrekkingen uit onmiddellijke gegevens en gebeurtenissen, die moeten dienst doen als historische »leggers» of *passé-partouts*.

Maar ook erkend energieke volken of beter de volken in hun volle veerkracht strekken niet weinig tot voorbeeld. Zoo de Romeinen, die het in 190 v. Chr. aan Syrië ontrukte Klein-Azië grootmoedig onder de daar gevestigde kleinere staten verdeelde, zonder zelf een stuk te behouden. Grootmoedig echter met dien verstande, want ook de Romeinen kenden hun Real-politiek, dat zij die landen in pand en bewaring gaven, omdat zij die zelf niet konden gebruiken, zoolang het tusschenliggende Macedonië en Griekenland nog niet bij hun rijk was ingelijfd. Maar niet zoodra was die brug geslagen, of zij strekten hun macht ook over dit werelddeel uit als een natuurlijke en geleidelijke uitbreiding van hun gebied. En om andere, meer recente voorbeelden te nemen:

Engeland weigerde in den Portugeeschen burgeroorlog van 1832—'34 het thans zoo vurig begeerde en reeds meer dan halfgewonnen Mozambique en Pruisen stond in 1815 zonder eenig bezwaar de groote stukken van Polen af, die het te voren zoo rauw en gulzig had verslonden, om het zijn bureu te onthouden en liet ook het verre Neuchâtel in 1857 ongehinderd door Zwitserland inlijven.

Frankrijk verkocht in 1803 Louisiana, Spanje in 1819 Florida, Rusland in 1867 en '68 Alaska aan de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, voor wie het levende ledematen waren, gelijk voor de vorige eigenaars slechts nominale bezittingen.

En dan onze eigen geschiedenis!

Te midden van onzen bloeitijd opende Engeland den tweeden tegen ons gevoerden oorlog met de overrompeling van Nieuw-Amsterdam in Amerika en de goudkust in Afrika. En wat gebeurde? Het eigen Hollandsch element: Nieuw-Amsterdam met Nieuw-Nederland, werd kalm aan zijn lot overgelaten en ging voor goed verloren, maar naar de goudkust, voor ons veel meer de slavenkust, werd onze eerste en grootste zeeheld uitgezonden, om het te heroveren, gelijk hij deed. Want die goudkust was voor ons het slavendepôt, onmisbaar voor de ontginning der plantages in andere werelddeelen en een bron van inkomsten voor den altijd nitzetbaren slavenhandel; Nieuw-Amsterdam daarentegen, het latere New-York, naar alle kanten ingesloten door de steeds wassende Engelsche kolonies en geboycot door de acte van navigatie, wierp nog wel matige en voor onze penningvaste voorvaderen, zoo min trouwens als voor onzen eigen, vrijzinnigen tijd versmadelijke winsten af, maar het was nu eens en voor altijd een eindstation voor den handel, een dood spoor. Het was niet de oot, die een stam kon worden; het was niet aan onze bizondere toekomst en vooruitzichten verknocht; het had geen leven, dat nieuw leven schiep; er zat geen groei voor ons in en dat is juist de factor, die waarde geeft aan een bezit en offers doet getroosten voor het behoud, ook daar, waar voorloopig nog slechts schade wordt geleden.

Nooit en nergens toch hebben louter stoffelijke voordeelen een volk tot de zelfopoffering en uiterste krachtsinspanning van een oorlog gedreven; slechts dan en dan ook onvermijdelijk, wanneer die voordeelen een onafscheidelijk bestanddeel zijn der geheele krachtsontwikkeling, een onweerstaanbare behoefte naar licht en lucht en arbeidsveld voor het zich uitzettend arbeidsvermogen.

Maar ook ideeële begrippen en gevoelens, hetzij van nationale eer en roem, hetzij van geest- en stamverwantschap of van de hartelijkste en blakende sympathieën voor den verdrunkte, vermogen evenmin den oorlog te ontketenen als de enkel stoffelijke voordeelen. Ook hier weer moeten beide gepaard gaan en vereenzelvigd zijn met dien algemeenen drang naar buiten, welke

door den samenloop van duizenderlei omstandigheden uitgaat van een volk, ja, zelfs sluit die nationale drang en handelsnietzet de nationale eer en trots volkomen in zich en bepaalt nauwkeurig haar richting en haar kracht.

Van alle kanten zou die tweeling-strooming aan te toonen zijn. Ik zou daarvoor de geheele rede kunnen aanhalen van von Bülow in den Rijksdag, ter verklaring van het regeeringsbeleid tegenover Transvaal en President Krüger, een mengsel van zorg voor het lieve vaderland en de 100 millioen mark Duitsch kapitaal, dat daarbij betrokken is; ik zou kunnen verwijzen naar de machtspreuk der alom gevierde en gevolgde »Real-politiek» en de treffende overeenkomst, die nu in China bestaat tusschen de troepenmacht, waarmee elke Europeesche mogendheid eer en beschaving daar te hulp snelde en het materieele belang harer respectievelijke handelsbetrekkingen; ik zou mij kunnen beroepen op de niting van de Oostenrijksche pers, naar aanleiding van von Bülow's aangekondigde verhooging der graanrechten, toen zij betoogde (*N. R. Ct.* van 1 Febr. 1901 Eerste Blad): »hoe ontstemmend verschillen op het gebied van handelspolitiek en oeconomische aangelegenheden konden werken op het hartelijkste en hechtste politieke solidariteitsgevoel» en zoo meer, maar ik wil mij liever rechtstreeks houden aan het hier besproken onderwerp en vragen, of ook de landmogendheid Duitschland zich een oogenblik gekrenkt heeft gevoeld over het Engelsch bezit van het Deutsche Helgoland en dat besef niet eerst ontwaakte met de opkomst van den Duitschen zeehandel, die van 1872-1899 alleen aan uitvoer met 60% toenam, waar in hetzelfde tijdperk de Engelsche en Fransche uitvoer met 1% achteruitging, daarbij in herinnering brengende, dat *uitvoer* de nederzetting in den vreemde, de handel met eigen schepen en krachten, in één woord de expansie beteekent — de *invoer* daarentegen in omgekeerde richting naar binnen werkt? En is niet vervolgens door het overwicht der Duitsche koopvaardij in Noord- en Oostzee dat Helgoland bij vreedzaam verdrag weer overgegaan uit de handen van het schijnbaar zoo onverzadelijke Engeland, toen het begreep, dat zijn stoffelijke en daarmee nationale be-

langen met dit bezit niet meer gemoeid waren, gelijk het reeds vroeger de Jonische eilanden aan Griekenland had afgestaan, nadat het zich in den Krim-oorlog de te ver uitgestoken vingers zoo deerlijk gebrand had aan de Oostersche kwestie?

Want niemand, die niet gevoelt, dat het vermeesteren en bezitten van over de wereld uitgezette posten geen willekeurig doel of opzet, geen loutere handigheid, geen ijdel machtsvertoon of militaire luxedaad kan zijn. Neen, het moet een onvermijdelijk uitvloeisel zijn van dien nationalen drang naar buiten, zal het slagen en stand houden.

Immers, ook op onze kusten heeft Engeland tot tweemaal toe getracht, vasten voet te krijgen. Eerst in den tachtigjarigen oorlog, toen het voor de verleende hulp onder Leicester de pandsteden Brielle, Vlissingen en het fort Rammekens aan den mond van Maas en Schelde eischte en ook verkreeg, omdat wij, nog niet ten volle bewust van onze reeds bestaande zelfstandigheid, ons onder zijne hoede en hoogheid hadden gesteld.

Maar aan de in- en uitstrooming van onzen steeds krachtiger zich vorheffenden handel was daar geen plaats, geen ruimte voor vreemden invloed en gezag en het was onze eerste zorg die pandsteden te lossen, merkwaardig genoeg voor $\frac{1}{3}$ van de bedongen som. En dat was niet zoozeer een gevolg van het geldgebrek, waaraan de Engelsche koning trouwens chronisch leed, maar ook de Engelsche burgerij, die waarlijk niet gewoon was den Stuarts hare gezochte en ongezochte verwijtingen te besparen, heeft in dien schadelijken afkoop gewillig berust, overeenkomstig de wijze theorie, dat een half ei meer waard was dan een leege dop.

Toch deed, meer dan een halve eeuw later, Engeland op nieuw een poging om in het bezit dier handelsstellingen te geraken. Het was te midden van het bevarde jaar 1672, dat Engeland ons den vrede aanbood, mits afstand van hetzelfde Brielle, Vlissingen en nu met Sluis. Wel was intusschen de Engelsche handel met reuzenschreden vooruitgegaan, maar ook de onze stond nog in vollen bloei en zoo geschiedde, dat de staat, die reddeloos, het volk, dat redeloos, de regering, die

radeloos heette, ook in den uitersten nood den nog altijd onnatuurlijken eisch onvoorwaardelijk afsloeg, terwijl het toch ten minste nog wel ooren gehad had naar den afstand der Zuidelijk van de rivieren gelegen landen aan Frankrijk.

Daarentegen was het wél mogelijk, dat Spanje nu bijna twee eeuwen lang zijn kustvesting Gibraltar in Engelsche handen liet zonder zich noemenswaard daarover te bezwaren, of zich aangetast te rekenen in zijn nationale eer, waarvoor het anders waarlijk niet ongevoelig is.

Maar Spanje mist in de eerste plaats, althans vooreerst nog, die eigen, vooruitstrevende handelsbeweging en gevoelt allerminst die dringende behoefte naar een uitweg over Gibraltar. Voor Engeland echter zijn Gibraltar, Malta, Cyprus met Aegypte en Aden de gepantserde schakels van den grooten, geweldigen handelsketen, die het Westen met het Oosten en verre Oosten verbindt en eerst, wanneer die levende kracht begint te verslauwen en te verkwijnen, of een sterkere vloed van handelsverkeer uit een der andere landen opkomt, zullen die bolwerken in die andere handen overgaan, misschien na strijd, waarschijnlijker van lieverlee, maar in elk geval als resultaat eener lange en langzame ontwikkeling. Want dit alleen is recht, het historische, eenig daadwerkelijke recht, dat de staten telken en telkenmale weer te vergeefs met geweld zoeken te verijdelen of te ontkomen door tractaten, verbonden en bepalingen, die ten slotte gemaakt zijn, naar het heet, om weer verbroken te worden: een verwijt, dat niet zoozeer het verbreken als wel het verbinden behoort te treffen.

Op grond dan van dat, ook hier weer proefhoudender dan alle tractaten gebleken recht, had Engeland Gibraltar in bezit genomen, hoewel het gemeenschappelijk met ons was veroverd. Maar Engeland zou het voor ons bewaren — gelijk het later in den Franschen tijd met onze toen wel weer grootendeels teruggegeven kolonies deed — en wij hebben er verder geen aanspraak meer op gemaakt, omdat wij wel gezamenlijk den toegang tot de Middellandsche Zee hadden vermeersterd in den tijd, dat Engeland en de Republiek den handel daar beheerschten, maar

Engeland in toenemende, wij in afnemende mate, en in de daarin gelegen uitspraak hebben wij berust.

Doch niet alleen wij.

Op dezelfde wijze en onder gelijke omstandigheden heeft thans Frankrijk ten opzichte van Aegypte, dat het met Engeland had bezet, waar het met eigen talent en gedeeltelijk ook nog eigen kapitaal het Suez-kanaal had aangelegd, niettemin zijn staatkundigen invloed laten varen, in overeenstemming met zijn oeconomischen invloed. En nogmaals, maar acuter, weck Frankrijk in Fashoda voor Engeland terug, hoe pijnlijk ook voor het nationaal gevoel. Want de expeditie van Marchand, stout en vermetel, was veel te sterk geforceerd dan dat de handel zijn spoor had kunnen volgen; zij was een verre vingerwijzing misschien, maar geen natuurlijke aansluiting, geen geleidelijke voortzetting van het Fransche gebied en liep ten overvloede nog uit in Engelsch territor. Frankrijk dacht er derhalve niet aan, een oorlog over Fashoda te beginnen met Engeland, zoo min als met Duitschland over het verlies van Elsass-Lotharingen, want de erbarmelijke, nu uitgelekte truc, om n.b. Engeland in zulk een strijd te trekken, naar aanleiding van keizer Wilhelm's bekende telegram op Jameson's mislukten rooftocht, was van zoo bitter weinig nationalen oorsprong en beteekenis, dat die tot kort geleden een diplomatiek geheim kon blijven en ook niet meer verdiende. Reeds is de holle en luidruchtige krijgsleuze „revanche", die ook al niet rechtstreeks op de herovering der verloren lauden sloeg, zoo goed verstomd als te voren de kreet: »revanche voor Waterloo!" Maar, terwijl de wereld naar de groote betoogingen luistert en oordeelt, let de historie op de innerlijk werkende, albeslissende oeconomische invloeden, om te bevinden, dat het gemis der Rijnlanden nòch Frankrijks bloei, nòch zijn bestaan bedreigt, nòch zelfs zijn oeconomische ontwikkeling schaadt, zooals de beide wereldtentoonstellingen te Parijs binnen de intusschen verlopen 30 jaren wel overtuigend bewezen en bepaaldelijk ook bewijzen moesten.

En dan de Oranje-Vrijstaat, dat thans onbuigzaam en onbedwingbaar zijn onafhankelijkheid verweert tegen een

numeriek verpletterende overmacht! Diezelfde Oranje-Vrijstaat toch stond noch niet lang geleden zelfs zonder slag of stoot de diamantvelden van Kimberley met de westelijk gelegen landstreken aan Engeland af, omdat zijn boerenbevolking die schatten niet begeerde noch behoefde voor zijn bedrijf en zijn bestaan, ja, het schroomde daarbij niet tegelijk een deel van eigen stam ook los te laten, zoo korten tijd nog maar, vóórat het aan het stamverwante broedervolk van Transvaal houw en trouw zou zweren en dat verbond met nood en dood bezegelde!

En wij, die meer dan ééns onze onafhankelijkheid tegen een gelijke overmacht hebben gehandhaafd: ook wij hebben stukken van onzen Hollandschen stam losgelaten en prijsgegeven. Niet alleen Nieuw-Amsterdam, maar ook en nog in deze eeuw de diep-betreurde Kaap.

»Verkocht en verraden» heet het thans met bitter, doch onbillijk zelfverwijt. Want, daargelaten nog de enkele miljoenen die wij ons zijdelings en langs een omweg, in zooverre als 't ware schuldbewust, lieten toestoppen — niet alleen voor deze, maar ook voor andere kolonies, die Engeland bij de algemeene liquidatie van het Fransche tijdperk aan zich hield, — óók zonder die vergoeding zonden wij voor Englands's eisch van afstand van de Kaap gezwicht hebben.

Immers de Kaap behoorde ons in werkelijkheid niet meer. Bij het wegslinken van onzen Oost-Indischen handel was het voor ons niet langer een onmisbaar steun- en rustpunt op de lange reis. Het was niet meer door dien levenden trek, door wederzijdsche belangen met het moederland verbonden. Wij kwamen er enkel nog regeeren en wel om uit die regeering voordeel te trekken: het slechtste soort van bestuur, dat alleen noemt, zonder te geven. Vandaar aanhoudende moeilijkheden van onze ambtenaren met de Kaapsche boeren, die de luxe eener dergelijke voogdij niet bijzonder waardeerden. Wij gingen al meer en meer van elkaar vervreemden.

Intusschen had Engeland die handelsbeweging onderschept en verveelvoudigd overgenomen. Het had zijn nederzettingen daar overeenkomstig zijn bloeiende en altijd toenemende scheep-

vaart snel en krachtig ontwikkeld, gelijk wij ons een paar eenwen te voren krachtens datzelfde historische recht daar gevestigd hadden en het even vóór den eersten Engelschen oorlog gingen bezetten en besturen, om daar de Engelschen te weren, die toenmaals evenzeer berustten in den daadwerkelijken toestand. Maar nu, in het begin van de 19de eeuw, waren de kansen gekeerd en wel in nog sterkere verhouding, ten gunste van Engeland. Wat konden wij anders doen dan volgens de telkens waargenomen wetten van ebbe en vloed ook bij de machtigste rijken, ons terug te trekken uit een land, waar de oude bevolking ons wel stamverwant, maar niet genegen, de nieuwe bevolking niet stamverwant, maar wel genegen was en waar onze nationale behoeften ons niet riepen, omdat de Engelsch-Kuapsche havens evengoed voor onze schepen open stonden. Of moesten wij tegenstand bieden enkel en alleen voor het genoegen, om daar te regeeren, zoo het mogelijk ware, over onwillige of vreemde en overmachtige, dus alles behalve eigen elementen, zooals nu Engeland in Zuid-Afrika tracht te doen, maar met onmetelijke overmacht van hulpmiddelen aan zijne zijde?

»Verkocht en verraden!» — laten wij dat vasthouden, niet als kenmerk der toemalige, maar der huidige daden. Want uit die beschuldiging klinkt de verklaring, dat wij ons met den ouden stam hebben verzoend en hereenigd: dat wij dien hebben teruggevonden op den weg onzer hernieuwde expansiekracht; dat de uitstroomende energie, ons arbeidsvermogen den levenden trek heeft hersteld en wij zijn teruggekomen, niet om hen te regeeren, maar om met hen samen te werken en een Nieuw-Nederland te grondvesten, waarvan zij de oude tradities door alle nooden en ellende heen hebben bewaard.

Dat was het, wat Engeland van den beginne af had gevreesd. Het heeft zich geen oogenblik zeker gevoeld in het bezit van de Kaap, zoolang daar in de Nederlandsche boeren nog de oude mededinger leefde en zich uitbreidde over den welbebouwd bodem. Rustig af te wachten, tot de tijd en het onderling verkeer hen vanzelf verengelschen zou, durfde Engeland niet, omdat een wederoplukend Holland in Europa

elk oogenblik nieuwe kracht kon geven aan dat element in Zuid-Afrika, dat zich even weinig ingenomen betoonde met de Engelsche als te voren met de Hollandsche heerschappij.

Om de onwillige boeren nu te dwingen zich spoediger tot de Engelsche nationaliteit te bekeeren, begon de overmoedige Brit hen te kwellen en te verontrusten. Doch het tegendeel werd bereikt. De Boeren, steeds afkeeriger van al wat Engelsch was, weken uit, altijd verder de woeste kafferlanden in en telkens weer achterhaald door de Engelschen, die steeds minder den vijandigen Hollandschen factor meenden te kunnen gedoogen. Doch ten laatste werd het den zakendoenden Brit toch te duur en te bezwaarlijk, om zóó ver van zijn handelsbasis verwijderd den vijand in de wildernissen te volgen en over zoo eindelooze uitgestrektheden verspreid voortdurend in bedwang te houden. Bovendien zaten daar die oud-Hollanders ten slotte in de diepe binnenlanden, ingesloten door vreemd gebied en afgesloten van de zee en de buitenwereld. Engeland schortte dus zijn vrees en onrust op, besloot te wachten tot de handel het land had ingewikkeld en ingeweven in zijn eigen rijk en erkende achtereenvolgens in 1852 en '54 de onafhankelijkheid van Transvaal en Oranje-Vrijstaat, de eerste met een boerenbevolking van 25000, de tweede met eene van 15000 zielen. In het nu volgend tijdperk van rust en vrede, schoon afgebroken door soms zware kaffoorlogen, namen in beide Republieken de Boeren ongelooflijk snel in bloei en aantal toe. Daarentegen kon de Engelsche handel, die zich met volle vaart op de rijke en gereede winsten uit Indië, China en Japan geworpen had en sedert 1869 zich niet meer naar en om de Kaap, maar door het Snez-Kanaal zich richtte, slechts langzaam vorderen in het Afrikaansche achterland, waar noeste vlijt van handenarbeid alleen den nog te ontginnen grond zijn rijkdom kon ontwoekeren.

Zoo hadden de Boeren reeds een grooten voorsprong, toen de diamantvelden bij Kimberley werden ontdekt. Een sterke immigratie, een plotselinge expansie van Engelsch kapitaal en werkkracht was het onmiddellijk gevolg en daarmee tevens de onfeilbare weg gebaad, zoowel als de onwispbare voor-

waarde vervuld tot verovering en in 1871 werden de diamantvelden met het Westelijk gelegen gebied bij het Britsche rijk ingelijfd.

Gelukkig echter lag deze strook op den zelfkant van den Vrijstaat, zoodat het groote geheel nog ongedeerd bleef. Spoorwegen werden aangelegd ter verbinding met de Kaap en op tusschenstations en knooppunten zette zich het Engelsch element vast, alleen — met enorme sprongen en gapingen en zonder een eigen uitstralende kracht, zoodat het platte land ook in de geannexeerde landstreken zijn nationaliteit in meerdere of mindere mate behield. De expansie was niet geleidelijk gegaan, had slechts één op verren afstand van de basis gelegen centrum in Kimberley en toen daar ook nog de kleine maatschappijen door het groot-kapitalisme werden opgeslorpt, bleef er niets over dan enkele Engelsche mijnmagnaten met een heerleger van kaffers. Daarmee had het voor Engeland allen politieken invloed of betcekenis verloren; de Vrijstaters daarentegen hadden er des te meer aan gewonnen.

Door de schatten, zoo hier als weldra in Transvaal, uit den grond gedolven, de snellere verbindingen, de vermeerderde verkeerswegen verkreeg de boer een aanzienlijker en voordeliger afzet zijner producten. Hij werd behalve boer ook handelaar en met welk een voordeel en vooruitgang, moge slechts dit ééne voorbeeld aantoonen, dat in 1865 nog maar 100 struisvogels in de beide Republieken te zamen werden gehouden voor den verkoop van veeren en 15 jaar later 30 000 stuks dns 300^{0/10}, meer met een winst van f 75 per jaar op elken struisvogel. Deze handel en veelal groothandel versterkte weer het gevoel van onderlinge gemeenschap, den grondslag voor een geordenden staat en bevorderde de geestelijke en verstandelijke ontwikkeling, zoodat overal scholen verrezen, die de nationaliteit, hoewel niet altijd de taal, op haar beurt hielpen bewaren en aankweeken. De Engelschman, die in den opkomenden handel zijn arbeidsveld weer geopend zag, kwam zich neerzetten in de nog kleine plaatsen, niet als overheerscher, maar als medeburger en medewerker. Boer en Brit verstonden elkaâr spoedig op dit terrein, ofschoon hier bij toenemende

Engelsche immigratie een gevaar ontstond, dat bij een oorlog niet denkbeeldig zou blijken te zijn, in vreedstijd echter bij lange na niet opwoog tegen de voordeelen en den staat toch niet kon overvleugelen, omdat de Engelschman hoofdzakelijk als neringdoende den kleinhandel dreef, die zich alleen tusschen de bevolking door blijft bewegen en in numerieken aanwas verre achterstaat bij dien van een welgestelden landbouw.

Intusschen was die snelle opkomst niet alléén het gevolg der diamantdelving, in niet geringe mate was die nog gestegen door de inmiddels, sedert 1868, ontdekte goudvelden in alle deelen tot zelfs in het hart van Transvaal, waar eveneens strooming en beweging was gekomen, die de wijd en zijd verspreide bevolking bij elkaar gebracht en in '58 tot een gemeenschappelijke grondwet, in '64 eindelijk tot een gevestigde regering geleid had, met Pretoria tot hoofdstad.

Om zich nu los te maken van den Brit, die reeds het Westelijk deel van den Oranje-Vrijstaat had afgescheurd, en ook in plaats van naar Durban, een rechtstreekschen en eigen afvoer van den handel te verkrijgen, werd in '76 de oosterspoor outworpen. Doch de verzwaarde uitgaven dreigden tot een staatsbankroet te zullen leiden. Toen herinnerde zich het Transvaalsche volk ter goeder ure hunne oude bloedverwantschap met het Europeesche Holland en de president Burgers toog met een gezantschap naar het alonde vaderland, om daar de finantieele, maar ook nationale hulp te zoeken tegen den opdringenden Brit. De leening hier te lande slaagde, ofschoon die weldra door Engeland werd overgenomen, en aan de roepstem naar intellectueele krachten gaven eenige Nederlanders gehoor, mannen van goden wil en goede vermogens, maar die hoofdzakelijk gingen, om hunne persoonlijke positie te verbeteren, om uiterlijke redenen dus en niet uit innerlijken drang. Het was hun daardoor moeilijk den boer te begrijpen, dien zij daar vonden en de boer begreep hen nog veel minder, zoodat zij zich ten slotte veel meer aangetrokken gevoelden tot de gelijksoortige begrippen en beschaving van den Brit. Wel volgden andere Nederlanders in den loop der jaren, maar nog altijd als voorloopers en nog niet in het besef eener

nationale roeping, zoodat ook deze zich van den Engelschman weinig méér onderscheidde, dan dat zij voorloopig Hollandsch spraken, doch weldra het Engelsch fatsoenlijker vonden en overigens dezelfde laatdunkendheid hadden meegebracht van den stedeling jegens den boer, die deze beantwoordde met wantrouwen en afkeer. De verstandhouding tusschen beide voorshands slechts gelijknamige elementen, was er niet op verbeterd, doch de weg was gebaad, waarover de echt-nationale, steeds meer gewaardeerde Nederlandsche werk- en levenskracht zou voortschrijden, om zich te vereenzelvigen met het Transvaalsche land en volk tot een zelfstandig geheel en in die hechte eenheid, eerlijk en trouw, met bezieling en overtuiging, ja, met een door het bloed van zoo menig landgenoot reeds bezegelde toewijding, den opbloeienden Boerenstaat te hulp te schieten in zijn wel al te plotseling opgelegde burgerlijke, groot-stedelijke en groot-industrieële taak.

Duidelijk en met verdubbelde vrees herkende Engeland het eindelijk opgestoken, steeds geduchte gevaar en nog geen jaar was verlopen sedert de zending van President Burgers en de weer aangekoopte betrekkingen met het voormalig moederland, of Engeland maakte in 1877 van den ouvoerspoedigen oorlog der Boeren met het rijkelijk door Engeland zelf van wapenen voorziene kafferhoofd Sekukuni gebruik, om Transvaal te annexeren, onder het weergaloos huichelachtige voorwendsel, als strekkende: »tot bescherming der Christelijke bevolking». De Engelsche vlag, nu al veranderd in de hulp-aanbrengende Union Jack, werd te Pretoria geheschen, doch onder zulk een ijzingwekkende stilte der talrijk omheen geschaarde Boeren, dat den Engelschen een huivering door de leden voer. Nog heb ik den brief, waarin een ooggetuige dat beschreef.

Vier jaar later was de onafhankelijkheid hersteld, zij het vooreerst nog met behoud van Engeland's suzereiniteit. Die vrijheidstrijd van '80 en '81, met Amajuba tot besluit, is iedereen bekend en hoewel Lydenburg, Pretoria en Standerton in handen der Engelschen waren gebleven, moesten dezen toch door de gevoelige en herhaalde verliezen te velde en de meer en meer ongunstige houding der Kaapkolonie genoopt, den

oorlog staken en het verraderlijk afhandig gemaakte land weer uitleverden. Natuurlijk, met het noodige vertoon van een edelmoedigheid, die volgens den tegenwoordigen Chamberlain toenmaals een politieke fout, in werkelijkheid echter een politieke noodzakelijkheid was en waartoe Engeland nog te eerder kon overgaan, naar aanleiding van een door den Utrechtschen Hoogleeraar, wijlen Prof. Harting, opgezet en door duizende handteekeningen bekrachtigd verzoekschrift der Nederlanders aan het Engelsche volk, als de luide stem der nationaliteit en broederschap met onze Afrikaansche stamgenooten.

Dan — reeds in 1884 gaf Engeland ook de suzereiniteit prijs over Transvaal, dat zich nu, onder Britsche erkenning, voortaan de Zuid-Afrikaansche Republiek noemde, om ook in naam alle herinneringen en aanspraken aangaande een Engelsche overheersching weg te vagen.

De oorzaak dezer ongekende en later ook eenvoudige ontkende milddadigheid van Engeland lag in de overtuiging, dat het de Republiek van zelve wel met zijn handel zou overstelpen en inlijven, vooral, toen daar de goudvelden ontdekt en met Engelsch kapitaal in ontginning waren genomen.

Werkelijk verrees ook welhaast op weinige uren van het landelijke hoofdstadje Pretoria de groote en grootendeels Engelsche goudstad Johannesburg. Maar, hoeveel maal levediger en nanzienlijker deze stad ook was dan het doodsch geworden Kimberley: het was toch evenmin een bron van Engelsche expansiekracht en overheerschingsmacht, berolkt als het was door Engelschen, die slechts kwamen om te gaan; die kantoren vulden en schatten dolven, maar zich even los gevoelden van den grond als het goud, dat zij verzonden. Zij vormden geen burgerij, die daar een tweede Engeland kon stichten, zooals wel de Engelsche kleinhandel in den Vrijstaat binnen zijne sfeeren vermocht, gelijk die dan ook tijdens den oorlog in zijn eigen geworden woonplaatsen bleef tot hulp en steun der Engelsche troepen, waar de groote goud-magnaten met heel hun aanhangsel toen als hazen vluchtten of na den Jameson's raid kleinmoedig in hun schulp kropen, om verder enkel uog maar door leugen, laster en komplotten de goede zaak te dienen.

Was de Brit dus gekomen om goud te halen en dat met brutale willekeur te vergelden, de Nederlander kwam er nu, om zijn eigen bloei en welvaart over te planten en te ontwikkelen onder de hoede eener zelfbewuste bestemming, die het vervullen zal, wat ook de uitslag van den thans gevoerden oorlog had mogen zijn. Want allerwegen treedt onze opwellende en aanzwellende volkskracht buiten hare oevers, hetgeen eerst overbevolking in elk vak en elken tak beteekent, maar die weldra een uitweg zoekt en vindt en overgaat eerst in een grooter of kleiner aantal individueele uitloopers, die zich nog verliezen in den vreemde en met den vreemde smelten, maar allengs zich uitstort in een nationale strooming buiten eigen grenzen, waar eigen taal, gewoonten en gebruiken bij onderlinge aaneensluiting wordt behouden en zich zet tot een zelfstandige invloedsfeer. Beide fasen en integreerende bestanddeelen van een zelfden ontwikkelingsgang zijn niettemin nog regelmatig opgevat als zoovele aangeboren volkstrekken en ruim een kwart eeuw geleden werd de eerste phase den Duitschers nog als een bizondere eigenschap aangerekend, de tweede phase daarentegen nog als het eigenaardig Engelsche karakter hoog geroemd. Maar, dat ook wij die tweede phase reeds zijn ingetreden, bewijzen de Hollandsche kolonies in Brussel, Londen, Parijs, Hamburg, Berlijn, St. Petersburg, New-York en waar die meer zich reeds mogen vertoonen als zoovele loten onzer nationaliteit.

Dat is de expansie van een volk, die altijd door gevoed wordt uit den overvloed van eigen middelen op elk gebied, in dezen en voor den Transvaal niet het minst uit de kracht van ons lager onderwijs, dat tusschen boer en burger het cement is voor de fundamenten van den staat, en voor zoover het den oud-Calvinistischen godsdienst in zich bewaard had, voor den Transvaalschen boer de gelukkige schakel werd tusschen heden en verleden, tusschen hem en den Hollander, tusschen den nieuwen en den ouden staat. Aan den anderen kant echter had de Hollandsche taal en opleiding de eerst voortgeschreden Engelsche niet kunnen stremmen en verdringen, zoo niet tegelijkertijd de Hollandsche geest en invloed veld gewonnen had

en het getuigde onmiskenbaar van die tweeledige snelle zegepraal, dat binnen een tiental jaren menige school van geheel Engelsch zuiver Hollandsch was geworden. Trouwens alleen de Zuid-Afrikaansche Spoorwegmaatschappij zegt reeds genoeg, wat ons land aan kapitaal, maar vooral aan geest- en werkracht had gegeven. En als om den laatsten twijfel weg te nemen, aan welke zijde wel de volslagen overwinning was behaald in dezen oeconomisch-staatkundigen strijd, sloten eenparig en onvoorwaardelijk allen, die uit de verschillende Europeesche landen waren toegestroomd, zich aan bij den Hollandsch-Afrikaanschen stam, zoozeer zelfs, dat in de conflicten, die dezen oorlog voorafgingen, onder »uitlanders" enkel en alleen de Engelschen nog werden verstaan.

Zoo was het pleit en de toekomst ten gunste van dien stam beslecht. De Engelsche expansie met de Kaap tot basis had, ondanks de groote menigte harer roerige en rommelige vertegenwoordigers, het onderspit gedolven tegenover de Hollandsche expansie met den Boer tot grondslag. Dat hebben de Engelschen gevoeld en met zelfvernietigende kritiek getoond door eensdeels tegen den Boer een georganiseerde, met schatten gouds doorgevoerde lastercampagne op te zetten; anderdeels tegen den Hollander een stelselmatige minachting toe te passen, die zich op straat uitte door het welbekende spottlied: »what can a simple Dutchman do", en in het Parlement door de plechtige verklaring van den premier, dat de Hollandsche natie was: »une nation éteinte". Maar wat vervolgd wordt, hetzij met spot en hoon of smaad, hetzij met gruwelen en geweld, wordt gevreesd, niet alleen om en op zichzelf; maar om de geduchte gevolgen. En hoezeer den Engelschen de schrik voor Boer en Hollander in hart en nieren zit, verraadt in den Zuid-Afrikaanschen oorlog hun uitgezocht onhebbelijke, kwaadaardige en meedoogenlooze handelwijze tegen den vijand, wiens weerlooze vrouwen, kinderen en zuigelingen zij zelfs trachten te verdelgen, nit eindeloozen angst ook voor het open nakomend geslacht. Want grootmoedigheid in ieder opzicht, is niet alleen in klank en naam, maar in den diepsten zin eenzelvig met een »grooten moed", een moed, die voortspruit

uit het vast vertrouwen in de toekomst. Zoo onwrikbaar dat vertrouwen zetelt in den Boer, zoo onwankelbaar is ook zijn grootmoedigheid jegens den Brit, ja, de Boeren zijn zelfs het eenigste volk ter wereld, dat Victoria en Chamberlain als het kwalijk begrepen zinnebeeld van Engeland's laagheid, niet heeft gehoond en bespot, terwijl de naar Groenepunt gesleepte krijgsgevangenen nog den dood van koningin Victoria eerden door hunne spelen bij wijze van rouw te staken. En gelijk de tachtigjarige oorlog moest eindigen met onze zegepraal, waar die inzette met den aanhef van het »Wilhelmus»:

»Een prince van Oraengiën
Ben ik vrij, onverveert,
Den Coninck van Hispaniën
Heb ik altijd gheehrt»,

daár is ook de nitslag van de Zuid-Afrikaansche worsteling alleen reeds om die reden niet twijfelachtig meer, nu de onde Krüger en zijn volk, met een rechtmatig beroep op hunne »vrijheid" en »onverveertheid" kan zeggen:

»De koningin van Eng'land
Heb ik altijd geecerd.»

Dat is de ridderlijke jeugd der rijzende kracht, de adel der hoopvolle werkelijkheid, sans peur et sans reproche!

Ook dat beseft de Brit met heimelijke ontsteltenis en verbeten spijt, en zooals het den Boer zelf door gruwelen, zoo zoekt het zijn goeden naam of liever goede daden door laster onschadelijk te maken, alsof door het een de waarheid, door het ander de werkelijkheid van Engeland's inferioriteit ook maar het minst veranderde, tenzij in diens eigen nadeel.

Naar welke zijde dus ook beschouwd, en waarlijk het onderwerp is verre van uitgeput, overal straalt lichtend de suprematie van het opkomend Hollandsch-Afrikaansche ras door de nevelen van den oorlog heen. Engeland weet dat en het moge dit zichzelf en der wereld ontveinzen, het moge daarom den laster liefhebben als een kostbaar kleinood, zich aan den leugen vastklemmen als aan het palladium zijner grootheid en grootspraak: het weet het!

Maar schijnt dan niet deze, schijnen dan niet alle oorlogen een raadsel, nadat uit tal van voorbeelden, die talloos zijn, gebleken is, hoe de inkrimpende invloed zonder strijd pleegt te wijken voor een uitzettende macht, wanncer ten minste het prijsgegeven bezit een op zichzelf afgesloten verliespost vormt, zonder verderstreckende gevolgen, zonder den onvermijdelijken nasleep van meerdere en zwaardere verliezen? Maar waar dat wel het geval is, met andere woorden, die alles zeggen, waar de achteruitgang dus ter eener, de vooruitgang daarentegen ter anderer zijde zooveel grootere afmetingen heeft aangenomen, zooveel dieper moet zijn doorgedrongen — juist daar en dan neemt de minderwaardige dus, in naam en uit traditie en meest in eigen oogen nog machtiger staat, zijn toevlucht tot den oorlog, want de sterkere in vrede behoeft en verlangt geen strijd. Ongelooflijk, onverklaarbaar, zoo de werkelijkheid ons niet dwong het te gelooven en te verklaren. Want ook dwaling en misverstand hebben hun logica. Immers, in elken oorlog, redeneert men, heeft één der beide partijen 't zij dadelijk of op den duur overwonnen en daarmee het beoogde doel bereikt. Dat het onveranderlijk de expansieve staten waren, die overwonnen en om die reden overwonnen, schijnt nooit bedacht. De oorlog werd dientengevolge als een zelfstandige factor beschouwd, ja meer nog, als een onfeilbaar middel, daar elke oorlog of reeks van oorlogen steeds één der beide partijen tot het gewenschte doel voerde. Dat de één daarbij slaagde, de ander niet, werd dus gereedelijk verklaard uit het verschil in krijgsmacht, oefening, tucht, bewapening, met kriegsbeleid en bijkomend krijgsgeluk. Als belangen van zuiver materieelen aard werden derhalve deze *hulpmiddelen* de absoluut leidende gedachte bij legerorganisaties, terwijl zorgvuldig aangekweekte en voorbereide militaire deugden de latere kriegsverrichtingen zouden moeten verzekeren en het kriegsbeleid in een te voren opgemaakte kriegsberekening werd omgezet. Is dan de strijd volbracht of afgebroken, zoo komt, volgens aangenomen meening, de diplomatie aan het woord, die nu den oogst der wapenen binnenhaalt, het gekortwiekte volk inlijft of, naar gelang van het meer of minder volslagen

krijgssucces haar eischen stelt, van landbezit bij zoogenaamde veroveringsoorlogen, op mercantiel gebied bij handelsoorlogen of wel in beide opzichten tegelijk, hetgeen natuurlijk ook kan samenvallen.

Die algemeen gangbare voorstelling is van geslacht op geslacht voortgeplant, bij het onderwijs in theorie, bij de staatkunde in praktijk gebracht; oorlogen zijn op oorlogen gestapeld en altijd weer met dezelfde, doch ondoorgronde bewijskracht van den overwinnaar, die zijn heb- en heerschzuchtige plannen met weloverlegd geweld wist door te zetten, om van de specifieke vrijheidsoorlogen niet te gewagen, die als noodweer en zelfverdediging slechts het gevolg van de aggressieve handelingen der andere staten waren.

Welnu, op grond dier welbeproefd gewaande waarheid is het dan, dat volken met inkrimpend expansievermogen, al meer en meer overvleugeld en teruggedrongen, ten slotte hun toevlucht nemen tot dat geweld, om het verlorene te herwinnen, teneinde het bedreigde te behouden.

Maar — waardoor ging het verloren? Door de economische kracht van den tegenstander, zijn uitzettingsvermogen, dat niet van hem persoonlijk afhangt, niet alleen uit eigen bodem opgroeide, doch een product is van land en volk ter eener en ter anderzijde van de internationale stroomingen, belangen en betrekkingen, die door den oorlogstoestand een korten tijd kunnen worden gestremd, maar onmiddellijk na den vrede zich herstellen en verdubbelen zelfs door den drang van buiten en de toegenomen behoeften van binnen. En wat vermag daartegen het krijgsgeweld? Laat het eigendommen verwoesten, oogsten vernielen, gewapenden verslaan en weerloozen vermoorden: de natuurlijke hulpbronnen van het land te verdelgen en zijn internationale beteekenis, waardoor duizenden en tienduizenden uit de expansieve volken worden getrokken en wederkeerig de welvaart opwelt en uitstroomt, vernietigen, vermag het niet, terwijl de nauw bedwongen of onderbroken handelsbeweging met ongeduld staat te wachten.

Vandaar de wonderbaarlijke snelheid, waarmee vooruitgaande landen en steden de tijdelijke oorlogsrampen, door ver-

lies aan menschenlevens en materieele schade geleden, te boven komen en vergeten, al mogen die ook als een ijzige hand gaan over de in verval geraakte landen en onherstelbaar dien val verhaasten.

Uit den overvloed van bewijzen, zou ik slechts behoeven aan te halen: de in den tachtigjarigen oorlog geteisterde Hollandsche steden en haren niettemin ongestoorden bloei; hetzelfde Leiden, dat na een zwaar beleg, zich onmiddellijk kon herstellen en verheffen tot den zetel der vaderlandsche wetenschap, maar in een volgend tijdperk van verval door het springen van een kruitschip een gat zich zag geslagen binnen hare veste, die in naam en werkelijkheid een driekwarteeuw lang de „ruïne” bleef; het trotsche Milaan, dat in 1162 door den Duitschen keizer Frederik Barbarossa met den grond gelijk gemaakt werd en vijf jaar later weer verrees met ongetaanden luister; Rome, dat een half jaar lang geplunderd en gebrandschat werd door de als bezeten huishoudende benden van Karel V, maar vóór als na de eeuwige stad bleef; — terwijl de reeds teruggaande handelsbloei van Antwerpen door den oneindig kleineren slag der welbekende Spaansche furie, die de stad het leven van 5000 burgers en een som van f 4000.000 zou gekost hebben, voor goed moet hebben geknakt.

Of, zoo men staten tot voorbeeld wil: heeft soms het kleine, maar ontluikende koninkrijk Pruisen, dat met zijn 5000.000 inwoners zeven jaren achtereen tegen half Europa worstelde, ook slechts eenigen terugslag ondervonden in zijn krachtige opkomst? En Frankrijk, dat na de groote revolutie meer dan twintig jaren lang tegen heel Europa strijd voerde en eindelijk overwonnen, tot tweemaal toe den vijand binnen zijne hoofdstad zag, mocht in datzelfde tijdperk zijn bevolking met 10.000.000 zielen zien vermeerderen en op finantieel gebied zich eenige jaren later de kosten veroorloven van een omigrantenwet, die den staat op een milliard kwam te staan en toch het budget voor 1826 nog een tegoed liet van 9 millioen francs. En nu? In een nog langer tijdsbestek van vredesjaren heeft Frankrijk ter nauwernood zijn bevolkings-

cijfer weten te handhaven, maar — de uitvoerhandel liep gelijktijdig met 4% terug.

Nog sterker bewijs leveren misschien de epidemicen, die onvergelykelyk meer slachtoffers hebben gecischt dan de verdelgendste oorlogen. De pestjaren van 1349 en '50 immers hebben Duitschland in vele streken tot op een $\frac{1}{11}$ van de bevolking teruggebracht, en toch is het gevolgd door een der welvarendste tijdperken van dit rijk. En wat beteekenden de krijgsrampen der Spaansche furie in Antwerpen, vergeleken bij de slagen, aan Londen toegebracht in de jaren 1665 en '66, toen eerst meer dan 68000 menschen daar aan de pest bezweken, vervolgens een brand woedde, die 13200 huizen in de asch legde, zonder ook maar een oogenblik die hoofdstad van den handel in ziju reusachtige ontwikkeling te storen of te stuiten? Ja, hoevele steden zijn niet geheel of grootendeels en meer dan ééns door brand verwoest, zonder dat de historie het noodig vond daar met een woord van te reppen, waar zij niet nalaat elke beschadiging in den oorlog nauwkeurig te boeken! En toch: de electriche tram in Berlijn eischte het vorige jaar alleen reeds meer slachtoffers dan de geheele Deutsche expeditie naar China. Maar zoozeer zitten wij nog aan de uiterlijke krijgsgeschiedenis vastgeklonken, dat, als onvermijdelijk gevolg, nog menigmaal de oecouomische achteruitgang van een volk of stad uitsluitend en zonder verder onderzoek naar mogelijke andere oorzaken aan de rampon van den oorlog wordt geweten.

En welke oorlog zou zich kunnen meten met de verwoesting, door de kleine philoxera of druiffluis onder den wijnbouw van Frankrijk aangericht — en toch — na een tiental jaren was elk spoor verdwenen en de wijnhandel heeft het ter nauwernood bespeurd, terwijl anderdeels de overvloedige wijnoogsten in Portugal den wijnboer en daarmee verband houdende kurkenfabrikanten juist tot een noodlijdende klasse maakten, die zelfs onthelling van belasting hebben aangevraagd, omdat één voortbrengsel niet bij machte is een handelsbeweging te scheppen zoo min als het Transvaalsche goud en de Vrijstaatsche diamanten dat voor de Engelschen of het Amerikaansche goud en zilver dat

voor de Spanjaarden vermocht, terwijl het op een nithoek en buiten het groote wereldverkeer gelegen Portugal ook niet door een levendigen doorvoer de noodzakelijke veelvoudigheid en veelzijdigheid van elken werkelijken handelsbloei kan bereiken.

Op hare beurt echter is de snelheid, waarmee geleden verliezen worden hersteld, een onbedriegelijke maatstaf voor den bloei en vooruitgang, het expansievermogen van een volk en ook in dit opzicht hebben de Zuid-Afrikaansche Republieken de proef schitterend doorstaan. Nog maar weinige jaren toch geleden bedreigde de runderpest den geheelen veestapel daar met totalen ondergang en reeds nu in dezen oorlog, na zulk een uiterst kort tijdsverloop, schijnt de rijkdom aan vee, in weerwil van de meest systematische verwocstingen, schier onuitputtelijk weer.

Die zeldzame veerkracht is ook Engeland niet ontgaan en juist dat maakt voor de volks- en krijgsgeschiedenis dezen oorlog zoo uiterst belangwekkend, dat Engeland, de onbehelpzaamheid van den regelmatigen oorlog erkennende en inziende, dat overmacht alleen uit overwicht kan voortkomen, met alle bijna ongeëvenaarde hulpmiddelen van geld en geweld aan die zich wel bewuste waarheid heeft trachten te ontsnappen. Het begreep de vruchteloosheid van een gewapenden strijd tegen een oeconomischen vooruitgang, waaraan, ook na neerlaag en inlijving de overwinning moest blijven, krachtens denzelfden natuurlijken loop, die den minderwaardige tot de wanhoop van den oorlog had gedreven.

Eén uitkomst echter scheen aan Engeland nog gebleven: kon het dan de oeconomische ontwikkeling, het steeds sterker voortbestaan van het geduchte en gehate ras met wapengeweld niet weerhouden, het zou den oorsprong en de voorwaarde van dien bloei en dat bestaan, het ras zelf kunnen verdelgen. Met dat verholen doel trok het huichelend en veinzend ten strijde, en van daar, dat reeds in het eerste begin van dezen oorlog op de bij Dundee gevallen Engelsche officieren de schriftelijke last werd gevonden, om het Boerenvolk »uit te roeien,» waarmee bij Elandslangte dan ook een waardig begin

was gemaakt. Geen oorlog dus meer, maar beulenwerk, dat ten gevolge slechts van de duizende door de Boeren krijsgeslagen gemaakte Engelschen, uit vrees voor wederverging eenigermate werd verzacht tot deportatie naar Ceylon en St. Helena, maar op eene wijze, die het beulenwerk het dichtst nabij kwam.

Evenwel: ook dit doel zou volkomen nutteloos zijn zoodra de oorlog faute de combattants was geëindigd of doodgebloed en de vrede evenals te voren zijn rechten zou hereischen gaan met een vernieuwde overvleugeling. Daarom luidde het verdere programma: de ontvolkte streken met Engelschen aan te vullen en door hogere invoerrechten op waren, niet van Engeland of zijn kolonies afkomstig, aan Engeland en de bondgenootschappelijke koloniën het monopolie in en op het afgestroopte gebied te verzekeren.

Zulke halsbrekende toeren en ultra-geforceerde dwangmiddelen, waarbij de oorlog in elk geval als volslagen ontoereikend werd vooropgesteld, zouden dan tot het resultaat eener feitelijke en gewelddadige verovering moeten leiden.

Bleken zij practisch uitvoerbaar, zoo zou de oorlog, opgevat altijd in den meest oteerenden zin van een koelbloedige en stelselmatische menschenlaching, ten minste de beteekenis behouden van een voorbereidenden maatregel. Ongelukkig echter voor de Engelschen, is die oorlog nog niet eens ten einde, of reeds twee der hoofdelementen van het kunstmatig ontwerp: het uitroeijingssysteem en het aanvullingsstelsel, zijn al reddeloos bezweken, zoodat het derde: de afsluitingsmethode wel overbodig zal blijven.

Wij staan hier dus voor een rechtstreeksche, alomvattende proefneming, voor een experimenteele, exacte historie, in dezen, voor het onomstootelijk bewijs, dat, hetgeen een natuurlijke, vreedzame ontwikkeling niet gedoogde, door een oorlog, hoe dan ook gevoerd, niet bewerkt, na dien oorlog niet verwezenlijkt kan worden!

Noemde ik nu het fiasco van Engeland's veroveringsmaatregelen door eerst te verdelgen, dan aan te vullen, een onomstootelijk bewijs hunner onuitvoerbaarheid, zoo dient in

de eerste plaats te worden aangetoond, dat dit fiasco niet is te wijten aan bijzondere of toevallige omstandigheden, maar nooit in anderen geest kan of had kunnen uitvallen. En dan, om met het aanvullingssysteem te beginnen : welke Engelschen zonden het moeten geweest zijn, die de gevallen, vermoorde en ontvoerde boerenbevolking moesten vervangen, waar te voren een zoodanige uitbreiding van den eigen volksslam niet mogelijk bleek en daarom ook een ongetwijfeld toch zaakkundig man als Rhodes de samenwerking met den Afrikaanschen boer, natuurlijk onder Engelsch bewind, bepleitte? Misleid door een naam, die nooit werkelijkheid geweest is in dien zin, meende Engeland echter het vraagstuk te kunnen oplossen door het stichten van militaire kolonies, alsof de soldaat, gehuurd en getrokken uit de lagere en armere elementen der groote steden, plotseling boer zou kunnen worden, in dezen en in dit bijzonder geval nog wel in een land, dat door een Afrikaander zelf beschreven werd als : »een land van pest en plagen, waar vaak de boer jaar in, jaar uit, zijn oogst vernield ziet, nu door droogte, dan weer door rupsen, dan weer door sprinkhanen, dan weer door roest in het graan, en die toch maar doorgaat in de hoop, dat alles zal recht komen en die ook ten slotte weer recht komt naar zijn bescheiden opvatting" ?

Die opeenstapeling van moeilijkheden en bezwaren, welke de Afrikaander boer uit liefde voor vrijheid en eigen bestaan zich met vreemde getroostte en met inspanning van alle kennis en krachten te boven kwam, voor den Engelschman nog vermeerderd door de verbouwing van grootendeels niet-Europesche gewassen, zouden door geïmproviseerde boeren overwonnen worden ?

Van de hulptroepen was dan ook bij begin van uitroering al geen sprake meer en de koloniale hulptroepen keerden allen, hoezeer ook aangezocht, na verstreken en meer dan verstreken dienstdtijd naar hun land en in hunne stedelijke betrekkingen terug. Daarna trachtte Engeland personen en gezinnen tegen vrijen overtocht en allerhande emolumenten uit het moederland te trekken, doch ook hierbij weer als resultaat : slechts de armoe en nooddrift uit de steden, onnutte handen voor

den veldarbeid en menschen, die voor zoover de proef reeds vóór den oorlog was genomen, naar de kleinere en grootere centra afdropen, om daar een nering te beginnen. De Engelsche, zoo goed als elke boer, gehecht aan zijn grond en vertrouwd alleen met eigen cultuur, verlaat zijn erf niet, tenzij de toenemende bloei een te veel aan vooruitstrevende arbeiderskrachten schept, die elders een zelfstandig bestaan zoeken, waar duurte van den bodem en gemis aan kapitaal hun dat in het geboorteland ontzeggen. Ware dit echter het geval, zoo zou de oorlog onnoodig geweest en nimmer uitgebroken zijn.

Maar evenmin is een dergelijke poging gelukt, toen, tijdens de jodenvervolgingen in Rusland, vele der slachtoffers uit menschlievendheid naar Amerika geholpen en daar voorzien werden van land en landbouwmateriaal. De meesten zijn zelfs naar Rusland teruggekeerd op gevaar af van nieuwe vervolgingen, liever dan veilig te blijven bij een bedrijf, dat hun ten eenenmale vreemd was. En zelfs Pruisen, dat jaarlijks millioenen ten koste legt, om Duitsche boeren in het Poolsche Posen te koloniseeren, en dit zodoende te germaniseeren, heeft tot dusver, schoon onder de gunstigste omstandigheden, nog bitter weinig baat gevonden bij deze kunstmatige aankweeking, die de natuurlijk-nationale uitstrooming, met haar eigen levenskracht en levensvatbaarheid niet kan vervangen.

En nu in Zuid-Afrika was deze op zichzelf onhoudbare en daar nog lovendien onder de allerongunstigste omstandigheden toegepaste theorie de ent, de dorre ent, op die verdelgings-theorie: de nitroeiing der op het land gezeten bevolking!

Is het een wonder, dat ook dit moorddadig plan een onmenschelijke illusie bleef? Waren de Boeren werkelijk een half beschaafde stam geweest, zooals de Engelschen zich dat daarom ook zoo gaarne voorspiegelen, mits dan nog met onvaste woonplaatsen en onderling los verband, zij hadden wel niet vernietigd, gelijk alleen volslagen wilde volken, maar toch weer opgedreven kunnen worden. Doch, sedert Afrika in alle hoeken door Europa in beslag werd genomen, was hun de verdere „trek” ontzegt en met de beste beschaving van den boer bedeed, door den handel geschraagd en tot een staat-

kundige eenheid verheven, waren zij reeds op- en samengegroeid tot een Boerenvolk, een Boerenstaat, waar de naam, aan het hoofdbedrijf nog wel ontleend, tot volksnaam was geworden. En het was zelfs een volk, dat door alle lagen heen zijn voorspoed welig zag gedijen, dat zijn land liefhad, omdat het voor hem, zijn kinderen en kindskinderen, een rijke bron van arbeid en welvaart was, het onderpand van een vrij, zelfstandig en gelukkig bestaan en een waarborg voor een gezegende toekomst. Zulk een volk is de krachtdadige en hardnekkige verdediger van zijn grond en zijn geluk, waar het tot de diepe overtuiging is gekomen, dat beide op het spel staan. De verdelgingsoorlog stuit dus op den vrijheidsoorlog, die in den volsten en hoogsten zin des woords een verdedigingsstrijd is, als de worsteling om het bestaan, maar om een bestaan, dat niet alleen een kostbaar bezit voor het heden, maar tegelijk een steeds rijkere hoop voor de toekomst biedt, met één woord, weer uit het expansievermogen voortkomt. Waar dat ontbreekt, is elke vrijheidsoorlog ondenkbaar, tenzij in naam en met een valsche lenze; waar dat bestaat, is elke vrijheidsoorlog verzekerd van de zege.

Van daar de hooge vlucht, door ieder volk te midden en na zijn vrijheidsstrijd genomen, gelijk Athene na den Perzischen, de Republiek na den tachtigjarigen oorlog, Amerika na zijn onafhankelijkheidsstrijd. Men heeft dat toegeschreven aan de wonderdadige kracht van den vrijheidsstrijd, maar in plaats van oorzaak is die strijd juist rechtstreeks het gevolg van den opkomenden bloei, waardoor een volk, aan vreemde voogdij ontwassen, als 't ware van lieverlee door die vreemde heerschappij is heengegroeid tot een eigen, zelfstandig bestaan, tot de »vrijheid". Het is duidelijk, dat zulk een heerschappij allermint een tyrannie behoeft te wezen, of zelfs kan zijn. Integendeel, die in den loop der tijden vervallen en verteerde overheersching vermag niet anders dan slechts in naam en niterlijke kenteekenen, ten hoogste nog in geldelijke verplichtingen te bestaan. Maar juist de overblijfselen van een vroeger en uitgediend tijdperk wordt als onrecht, tyrannie en willekeur gebrandmerkt en gevoeld. Alle maatregelen dan en regeerings-

daden door den reeds voormaligen machthebber beproefd, hetzij op grond van het oude, doch verouderde recht, hetzij met de bedoeling, om het verloren gezag te herwinnen, moeten onvermijdelijk, als in tegenstrijd met de werkelijkheid, afstuiten op een hardnekkig verzet, al mogen ook overigens dezelfde daden en besluiten bij elk regelmatig zelfbestuur als onbetwist rechtmatig worden erkend en opgevolgd, ja zelfs met kracht gewild. Dat verzet te staken is even onmogelijk ter eenerzijde als ter anderer om het te breken, wanneer het verzet tenminste opwelt uit een gestadige en krachtige, niet te keeren ontwikkeling.

Zoo waren de steden onzer Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden vóór den tachtigjarigen oorlog, dank zij hare lang en duur verworven privilegies, reeds volslagen souvereine republieken, alleen : de Noordelijke in opkomst, de Zuidelijke in verval of op haren terugweg. Van daar de splitsing : de Zuidelijke onderwierpen, de Noordelijke ontworstelden zich aan de Spaansche opperheerschappij. En ook de Engelsche kolonies van Noord-Amerika waren vóór hun vrijheidsoorlog reeds zóó onafhankelijk, dat Engeland niet alleen schoorvoetend slechts durfde over te gaan tot de instelling van een belasting, waarover ten slotte de strijd dan ook ontbrandde, doch zelfs de invoering dier belasting, nadat zij door het Parlement reeds was aangenomen, nog een jaar lang opschortte. En Alva schortte de zijne nog 6 jaar op.

Evenmin waren de Turken harde en wreede meesters over de Donaustaten, die zij deels door middel van het Fanar, d. i. de naaste omgeving van den Griekschen Pope regeerden, deels ook en gelijktijdig onder eigen wetten en gewoonten lieten bestaan. Reeds was Servië in 1827 een erfelijk vorstendom en in 1867 geheel door de Turken ontruimd, onder voorbehoud slechts, dat de Turksche vlag op de citadel van Belgrado zou blijven wapperen; reeds hadden zich Moldavië en Walachije in 1859 onder een gemeenschappelijken vorst vereenigd, en zag ook Bulgarije, dat in de tweede helft der afgelopen eeuw met groote snelheid was vooruitgegaan, in 1870 zich een eigen autonomen Patriarch, onder den

titel van »Exarch" toegekend, toen, naar aanleiding van den opstand in Bosnië en Herzegowina (1875) en den inval van eenige Bulgaarsche grensdistrikten, de Turken onder moord en doodslag, de vaste gezellen eener verloren zaak, de landen ten Noorden en Zuiden van den Balkan affiepen en zich met geweld weer in het bezit trachtten te stellen van de ontgroeide provincies. Van deze gelegenheid maakte Rusland gebruik, om zijn erfvijand den oorlog aan te doen. Vroolijk en met blijden moed trokken de Donaustaten ten strijde, redden het Russische leger bij Plewna en werden bij den vrede van San Stefano in 1878, wat Servië en Rumenië betrof, als soevereine staten, wat Bulgarije betrof, als autonoom, doch schatplichtig vorstendom erkend, d. w. z., de toestand, juist zooals die voor den oorlog bestond, was officieel onder woorden gebracht. Wat echter niet met dien toestand strookte, was de tevens vastgestelde uitbreiding van Bulgarije over een groot deel van Thessalië en bijna geheel Macedonië, maar, deze bepaling werd dan ook niet alleen op het spoedig gevolgde congres te Berlijn vernietigd, doch eveneens tot op den huidigen dag, ondanks alle mogelijke woelingen en verwickelingen, niet tot een werkelijkheid verheven.

Intusschen meende Rusland den besten slag geslagen te hebben door beschikkingen, waarbij dan de Vorstendommen, schijnbaar door zijn hulp en toedoen, van het Turksche rijk zouden zijn afgescheurd, om in de armen van den vermeenden bevrijder te vallen.

Doch zie, datzelfde Rusland, dat in Centraal- en Oostelijk Azië met de vangarmen zijner spoorwegen rechts en links om zich heen grijpt en vasthoudt, vermocht in weerwil van alle list en brutaliteit, toch geen vasten voet te verkrijgen in die jeugdige rijkjes, van wie zelfs het grensland Rumenië zich rechtstreeks aansloot bij het Midden-Europeesche drieroudig-verbond. Bulgarije vaardigde bij de pas gehouden verkiezing voor de Wetgevende Vergadering 26 Russischgezinden af op de 109 leden, en alleen Servië, hoewel toegewezen aan de Oostenrijksche invloedssfeer, vertoont juist daarom uit vrees voor zijne zelfstandigheid en uit naijver op het door Oostenrijk

bezette Bosnië, waarop het zelf aanspraak maakt, eenige Russische sympathieën. Maar ook: in de Russische verslagen omtrent de laatste 3 eerste halfjaren, komen de Donaustaten en Turkije als landen van bestemming zelfs in 't geheel niet voor en het is dienovereenkomstig Rusland evenmin gelukt, zijn lievelingsdenkbeeld te verwezenlijken, om dwars door de Donaustaten heen een lijn naar de Adriatische zee te leggen, om aan die lijn de tusschenliggende landen te vangen en zich los te maken van den Bosporus, die voor oorlogsschepen nog altijd min of meer de rol der oud-Grieksche symplegaden vervult. Daarentegen was het Oostenrijk-Hongarije, dat uit de gewaande boedelscheiding van het Turksche rijk Bosnië en Herzogewina na een harden strijd van drie maanden, hoofdzakelijk tegen Turksche en Arabische troepen, verkreeg en steeds vaster aan zich wist te verbinden. Maar de opmerkelijke toevoeging, waarmee beide landen op het congres te Berlijn aan Oostenrijk werden toegekend, dat het n.l. ook de *handelswegen* van Novibazar mocht bezetten, bewijst duidelijk genoeg doel en oorzaak dier aansluiting en het is dan ook voldoende bekend, hoe de Oostenrijksche handel door deze landen een nitweg zoekt naar de natuurlijke haven Saloniki. Het steeds uitgebreider spoorwegnet door dat gebied, met het streven van Oostenrijk, om deze lijnen met het Turksche eindpunt Mitrowitza, op korten afstand van Novibazar, te verbinden en het gelijktijdig streven van Turkije, om dit te verhinderen, getuigen ten overvloede, welke krachten hier werkzaam zijn. Altijd weer bij diplomatieke of militaire handelingen blijft de spil voor welslagen of mislukken: de expansie!

Wel komt het voor, dat die expansie in kiem en eerste ontwikkeling reeds aanwezig is, maar nog onvoldoende, om een volk zijn natuurlijke onafhankelijkheid te verzekeren en dat dan toch de vrijheid wordt verkregen met vreemden bijstand, zooals Italië die met Fransche, Griekenland met Russische hulp verwierf, maar dan ook zijn de stoute verwachtingen van plotselingen bloei en grootheid, die de wereld, en bij een regelmatig verloop ook zeer te recht, als de man-

geboren eigenschappen van een vrij geworden volk heeft leeren beschouwen, ten eenen male beschaamd.

Maar, waar die ontwikkeling en vooruitgang, die expansie geheel ontbreekt, kan van geen vrijheidswording sprake zijn, zelfs niet door tusschenkomst ook van de machtigsten. Te vergeefs toch kwam Frankrijk, eerst onder Lodewijk XIV, later onder het consulaat van Napoleon Bonaparte, de arme, hard verdrukte Ieren te hulp. Het oeconomisch steeds achteruitgaande Ierland kon tijdens Cromwell nog in opstand komen, maar moest zich onder Willem III reeds tot ondersteuning van een vreemden inval bepalen, flauwer weer herhaald in het begin der 19e eeuw, om eindelijk millioenen zijner landzaten naar een nieuw vaderland te zien uitwijken en verder in aanslagen en samenzweringen te vervallen. Maar de onafhankelijkheid, zij het ook in verbond en vereeniging met Groot-Brittanië zal eerst aanbreeken voor het zwaar beproefde eiland, wanneer de noodlijdende pachter zich tot den eigenaar van zijn grond zal hebben opgewerkt.

Het mag dan ook niet meer een »volkenmoord" heeten, zooals het zoo dikwijls uitgekreten is, maar een onvermijdelijke historische noodzakelijkheid, dat zelfs een groot land als eertijds Polen, waar de boer in ellende en hofhoorigheid verkeerde, de weinige steden geen welvaart kenden en slechts de adelstand een nog tot eindeloze souvereiniteiten opgevoerde vrijheid bezat, als staat te gronde ging en onder de naburige rijken verdeeld werd. En evenmin verdienen de om diezelfde reden steeds mislukte Poolsche opstanden den naam van vrijheidsoorlogen, waar de adel niet meer dan herstel zijner zelfzuchtige overheersching zocht, de verheffing der burgerij gelijk in 1830 zelfs trachtte te onderdrukken, den boer in het ééne deel onverschillig, in Lithauen en Rood-Rusland zelfs vijandiggezind vond; vervolgens in 1846 zich in Gallicië door de woedende boeren zelf zag aangevallen en afgemaakt en eindelijk in 1863 door de steden schaars en door de boeren weer in 't geheel niet werd gesteund.

En nu Transvaal en de Oranje-Vrijstaat, waar alles tintelde van levenslust, voorspoed en vooruitgang! Is het niet een

historisch, onbetwistbaar feit, dat zulk een land en zulk een volk, met geen wapenen te winnen, of te bedwingen zijn? Licht in die intense kracht en helderstralende vooruitzichten niet de kiem en kern eener onverzettelijke worsteling voor dat boven alles geliefd bestaan, in één woord: de vaderlands-liefde? Het is het volk, dat jong en oud onder de wapenen, bezield met één zin, één geest, een collectieve kracht ontwikkelt, die wonderen werkt, en, rusteloos gespannen op één doel, een collectief vernuft, een nationale genialiteit openbaart, die voordeelen weet te putten, waar gewone tijden slechts hinderpalen en bezwaren zien; die met de geringste hulpmiddelen te woekeren, het oude te verbeteren, het nieuwe te vinden weet en uit de meest bezielden en begaafden een keur van weergalooze legerhoofden schept.

»Der deutsche Schulmeister hat gesiegt», heette het daarom na '70, waar men bedoelde: het machtige intellect der Duitsche volksverheffing; en hoe trouw spiegelt zich deze waarheid niet af in de onophondelijke klacht der Engelschen over het gemis aan intelligentie bij hunne officieren en het getnigenis van den Oosterijkschen attaché 1) bij den staf van Roberts, wanneer hij oordeelt: »maar in de situaties, waar het verstand eveneens te pas komt, staat de Boer hooger dan de Engelschman.» En laten wij nu niet meenen, dat het de speciale eigenschap van een Engelsch officier is, om weinig hersenen te hebben. Integendeel: dezelfde Oostenrijksche attaché verklaart terzelfder plaats: »de Engelsche officieren munten meerendeels uit door hun sink gedrag en houding en vooral door hun praktischen zin. De zedelijke kracht der officieren kwam het schitterendst nit in de dagen van tegenspoed.»

Neen, die Engelschen hebben het afgelegd tegenover het geconcentreerde intellect eener gansche natie, tegenover het onbekrompen, aan geen schoolsche overleveringen gebonden gezond verstand en de vindingrijkheid van het ware *volksleger*, dat bij de Romeinen in bijna iederen oorlog, bij de Franschen tijdens de groote revolutie, bij ons onder Maurits en Frederik

1) De kapitein van den generalen staf *Trimmel*.

Hendrik, geheele hervormingen en omwentelingen in het krijgswezen heeft gebracht, die dan als als zelfstandige resultaten wel door de andere volken worden overgenomen en vastgelegd, doch zonder te bedenken, dat zij slechts voortgesproten zijn uit dien innerlijken drang, die ze alleen den bezielenden adem vermag te geven, die ze alleen zoo nuttig en krachtdadig heeft gemaakt en maken kan en die op zijn beurt nieuwe middelen zal vinden naar eigen aard en aanleg en omstandigheden.

Toch heeft ook het volksleger, voordat het in het vuur des oorlogs gloende aaneengesmeed is en gevormd, zijn zeer gevoelige gebreken. Dat hebben de Romeinen ook ondervonden, die zoo menigen oorlog met neerlagen hebben ingewijd, maar voor ons springt het misschien nergens zoo duidelijk in het oog als in den Noord-Amerikaanschen en den Zuid-Afrikaanschen vrijheidsoorlog. In beide gevallen stond de echte boer te velde, die, heer en meester op zijn eigen erf, door zijn ongetemperd individualiteitsgevoel zich moeilijk aan tucht en vastaaengesloten samenwerking kon onderwerpen en naar den aard en eisch van zijn bedrijf geen derde hand uitsteekt, waar twee andere het werk reeds kunnen verrichten, in tegenstelling met de stedelingen, die met de hun eigen agitatie in kritieke oogenblikken elkaar verdringen en belemmeren en dikwijls veel bederven of niets uitvoeren, een klacht, die vaak genoeg thans bij het Engelsche leger is vernomen. Evenwel — door dat volslagen gemis aan discipline had zoowel het legerkamp van eertijds Washington als nu weer van de Zuid-Afrikaansche Republieken oorspronkelijk slechts een vlottende bevolking van den gaanden en komenden man, nu eens opgezocht door zijn gezin, dan zelf weer op bezoek. Maar ook de ernst der tijden was toen in den Z.-Afrik. oorlog nog niet gekomen. De boer dacht den vijand gemakkelijk van zich af te slaan en deed dat ook in den beginne. Hij wilde voor dien prijs zijn eigen vrij bestuur verdedigen. Maar toen, na het sterk georganiseerd oprukken van Robert's geweldige overmacht en Cronjé's overgave, de zware worsteling op leven en dood voor hunne oogen opdoemde, toen keerde een aanzienlijk deel, vooral

eerst van de Vrijstaters naar hunne hoeven terug, blijde van den last des oorlogs te zijn ontslagen en in de overtuiging, dat een eerlijk en rechtmatig Engelsch bewind hun evenmin de vruchten van hun bestaan zou ontrooven. Een vergeeslijke dwaling, die meer dan de halve wereld deelde! Verwonderlijk, dat nog zoovele boeren met juist instinct en inzicht de ware bedoelingen van Engeland beter begrepen en volhardden in den strijd.

Dan weldra verkondigde Engeland zijn toelg, eerst door de mishandeling en verbanning der krijgsgevangenen, dan door een algemeenen moord, roof en verwoesting. Ook de blinden zouden zien! Twijfelaars en misleiden gevoelden, dat huis en haard, gezin en bezitting, hun leven en bestaan op het spel stond. Een nieuwe geest werd wakker en de algemeene, nu eerst ware volksverheffing volgde, die gewillig en vrijwillig, met behoud van dien onschatbaren, onverwinklijken individueelen geest en veerkracht, zich aaneenschaarde en zelf bewust gehoorzaamde.

De *geest* was vaardig geworden! Moge die les van alle voor alle tijden toch ter harte genomen worden en begrepen, dat geen volkswapening alleen nog een volksleger maakt, ook niet, wanneer het door ijzeren tucht wordt vastgesmeed tot een massieve, maar tevens massale, d. i. een doode en domme kracht, tot een drilleger, dat, zonder eigen doel en drijfveer, slechts een automatische beweging en beteekenis bezit, onvatbaar voor persoonlijk optreden of eigen initiatief. Terecht, maar zonder de oorzaak te beseffen, oordeelt dan ook een Engelsch stafofficier: »Het is te gek om van te spreken, als men b.v. ziet, dat de meeste bevelhebbers nog in de meening verkeeren, dat in den slag de grootste kracht in het aaneengesloten blijven schuilt, en daarbij zijn wij toch al een dozijnmalen door ernstige verliezen op die fouten geweest, maar, naar het schijnt, nog steeds te vergeefs. Als twintig man uitgezonden worden om een positie te nemen, dan trachten zij zich alle twintig achter één steen te verschuilen". Maar een leger, dat enkel op oefening en discipline berust, kan niet anders en wij weten allen, hoe het Gatacre bij Stormberg in

de Kaap is vergaan, toen hij 10 Nov. '99 dezelfde rechtwijze der Boeren zocht na te volgen, waaraan de persoonlijke, individuele waarde van ieder man afzonderlijk ten grondslag ligt. In denzelfden geest luidt dan ook de klacht van Buller: »Het ontbreekt het leger over het algemeen aan initiatief en zelfstandigheid van optreden van de subalterne officieren en aan intelligentie bij de soldaten." Geen wonder, waar de Engelsche officieren hun Tommies roemen als zulk uitstekend »vechtmateriaal". En hoor nog eens, wat de Oostenrijksche militaire attaché van het Engelsche leger getuigt: »de mindere gehoorzaamt *blind* aan zijne officieren, volgt zijne bevelen stipt op, maar *zonder ambitie en ijver*. Wat discipline betreft, stonden de koloniale troepen ver beneden de geregelde Engelsche troepen." En hoe dikwijls hebben juist die koloniale troepen niet de kastanjes uit het vuur gehaald!

Niet, dat gebrek aan tucht op zich zelf een deugd zou zijn. Verre van dien! Maar het moet een tucht zijn, niet uit dwang of vrees, doch uit diep gevoelde, zelfbewuste overtuiging, die alleen uit een nationalen wil kan voortspruiten, en ik kan niet beter doen, dan, met verwijzing naar het betoog van den heer H. J. P. A. Kiersch, onder den titel »de legerhervorming" voorkomende in de *N. R. Ct.* van 12 Febr. 1901 tweede blad *B*, daaruit de volgende woorden overnemen: »'t Naburige Duitschland met zijn verbazenden oeconomischen vooruitgang verklaart ons het geheimzinnig verbaud tusschen welvaart en op tucht stennende lichaamsontwikkeling."

De hoogste militaire deugden zijn de gewapende burgerdeugden. Alle groote Romeinsche veldheeren waren geen van allen krijgsman van beroep, maar groote burgers en als zoodanig door hun medeburgers gevierd en geëerd, zoo goed als later een prins Willem, een Cromwell, een Washington en thans een Botha, de la Rey, een de Wet.

Maar ook de generaals van beroep, die groote veldheeren zijn geworden, waren dat krachtens de grootheid hunner burgerschap als de verpersoonlijking van wat daar omging in het hart van hun volk en hun tijd.

Welk veldheerstalent had daarom ook het tweeslachtige

Frankrijk van 1870 kunnen voortbrengen, gelijk de machtige drang der Duitsche eenheid onder de oeconomisch-militaire leiding en voorbereiding van Pruisen naast Bismarck een von Moltke riep? En wat werd er van de roemrijkste veldheeren, door den nationalen geest ter overwinning gedragen, zoodra hun die albezielende steun ontviel? Wat werd een Marius in den bondgenooten-, een Labienus, Caesar's evenknie, in den burgeroorlog? Wat een Condé in den burgerstrijd der Fronde, wat een Murat als koning van Napels, een Soult en zoovelen meer in Spanje, een Ney en een Napoleon zelf bij Waterloo, toen Frankrijk in zijne sympathieën niet meer achter, veel eerder tegenover hem stond?

Neen, de zegevierende Napoleon was de man, die zij grootsten trots stelde in zijn wetboek, zijn Code Napoléon, die, onder de banier van burgerrecht en zelfbestuur, zijn eigen legerscharen electricerde, welke ter bescherming van diezelfde volksvrijheden ten strijde waren getrokken, en die daarmee den vijand deels met zich verbroederde en verbond, het overige, weerstrevende, reactionnaire deel, gekortwiekend en verlamd, ter neder sloeg. Het was de man, die met het onwrikbaar vertrouwen op die vrijheden nog vóór den wanhoopstocht tegen Rusland in een onderhoud van 7 uren achtereen met zijn gewezen gezant aan het Russische hof »de Caulaincourt», diens onverzettelijken tegenstand zocht te breken met den uitroep: »maar als ik dan mijn constitutie in Rusland breng»?

Doch Rusland gevoelde destijds evenmin behoefte aan een constitutie als Spanje en in beide landen leden Frankrijk en Napoleon reddeloos schipbreuk. De grens der expansie bleek opnieuw de grens der overwinningen en veroveringen te zijn, want, hebben wij totdusver onder expansie alleen de oeconomische verstaan, ook de staatkundige, die daaruit voortvloeit, heeft zich in de geschiedenis en op geheel dezelfde wijze doen gelden. Immers door den bloei van handel en nijverheid had zich in Frankrijk een rijke en vermogende »derde stand» ontwikkeld, die door de macht van het kapitaal in de vroeger uitsluitende voorrechten van den adel opgroeide. Reeds in het begin van de Nieuwe Geschiedenis

begon de burgerij met haren rijkdom invloedrijke en winstgevende staatsambten, voorzien van alle privilegies van den adel, te koopen, een handelwijze, die welhaast zoozeer toenam, dat zij een eigen naam, dien van »Paulette", verkreeg en ook reeds de aanzienlijke burgerij als noblesse de robe ging fugeeren naast de noblesse d'épée.

Naar gelang echter de handel de onderlinge afzondering der steden verbrak, de verschillende deelen des lands al meer en meer aan elkaar verbond en de belangen veralgemeende, gevoelde ook de derde stand steeds dringender de behoefte en begeerte, om deel te nemen aan 's lands bestuur. Zoo had reeds vóór de revolutie de burgerij haar staatkundig gelijkgerechtigde plaats feitelijk op den adel veroverd, was de burgerman Necker reeds ten tweeden male met 's lands bestuur belast en kwamen zelfs in de hoogere rangen van het leger vele niet-adellijke personen voor, gelijk een Kellermaun, de boerenzoon, toen ook de wensch, om die in den loop der tijden gewonnen rechten te beschrijven, anderdeels tevens te begrenzen, in geheel Frankrijk levendig werd. Want wij weten nu genoeg van de cahiers, de imperatieve mandaten, die aan de afgevaardigden voor de états généraux van 1789 werden meegegeven, dat niet alleen de tiers état, maar zoo mogelijk nog vuriger de adel en de geestelijkheid een constitutie verlangde en deze als eerste en albeheerschende voorwaarde aan hunne afgevaardigden opdroeg. Ja, de privilegies waren zelfs in zulk een mate verouderd en van onwaarde geworden, dat alle drie standen die in de beroemde zitting van 4 op 5 Aug. '89, welke tot in den nacht voortduurde, van de eerste tot de laatste konden opruimen.

De constitutie, die daarna tot stand kwam, bevatte dus alles behalve veel nieuws. Zij was integendeel het besluit en beslag van een langdurige ontwikkeling en gaf den derden stand slechts, wat reeds langer of korter des derden stands was geworden. Maar bovendien ook was zij het noodzakelijk gevolg van de oeconomische ineensmelting der verschillende landsdeelen tot een werkelijk en innerlijk geheel, zooals die uitdrukking vond in de opheffing der binnentollen, de eenheid

van maten en gewichten, de eenheid van rechtspraak, onder Napoleon gevolgd door een algemeen strafwotboek, ja zelfs vermocht men zonder bezwaar de aloude grenzen en namen der vroegere landsdeelen te veranderen, wat onder meer hier te lande in de jaren 1798 -- 1801 nog een totale onmogelijkheid bleek, terwijl die éénheid zelfs met zooveel woorden werd uitgeroepen in de »*République une et indivisible*».

Tegen zulk een diepgewortelden, voluit gegroeiden staat van zaken trokken nu de mogendheden te velde, alsof het een fonkelnieuwe instelling ware, voortgebracht door willekeur, onrecht en overmoed, in één woord: een revolutie, die met geweld weer kon en moest vernietigd worden, overeenkomstig de reusachtige, nog altijd heerschende dwaling, dat een toestand eerst ontstaat met en door zijn wettelijke of woordelijke instelling, waar die instelling slechts mogelijk is bij een daarvoor gereijpten en reeds volwassen staat. Niet de wet toch schept de werkelijkheid, maar de werkelijkheid de wet, zoo zij ten minste geen doode letter wil blijven. Dat ook zouden de mogendheden na een meer dan twintigjarigen strijd ervaren. Want, toen zij eindelijk na bijna een kwart eeuw nood en ellende over heel Europa te hebben gebracht, Parijs nu zegevierend binnentrokken en den Bourbon herstelden op den troon, was en kon het niet anders dan onder de eerste en uitdrukkelijke voorwaarde, dat hij Frankrijk een constitutie zou verleen. En daartegen dan hadden zij heel dien langen, bangen tijd geworsteld! Vreeslijke dwaling, waarvan elke welbegrepen bladzij der geschiedenis hen had kunnen genezen.

Maar de mogendheden waren opgetrokken tegen de Fransche constitutie, die toen, even als thans nog in Rusland, revolutie heette, uit vrees voor een zelfde beweging in hun eigen land, welke zij nu daar buiten zochten te vernietigen, om haar daar binnen te bedwingen. Immers de sterk opkomende burgerij in Duitschland, gelijk de middenstand in de Italiaansche en de patriotten in de Hollandsche oligarchieën, koesterden dezelfde wenschen naar constitutioneele zelfregeering en nationale eenheid als Frankrijk had verworven. Van daar die sympathie jegens de Franschen, de hulp en steun hun verleend en ver-

sterkt nog door het eigenbelang der Duitsche vorsten, die uit de afbraak van het Duitsche keizerrijk hun eigen volle souvereiniteit onder den titel van Koning of Groot-hertog met uitbreiding van gebied zochten en wisten te verkrijgen.

Van een volksleger kon dus bij de mogendheden, die den oorlog voerden om een deel, en wel het meest intellectueele deel, van hun volk in bedwang te houden, geen sprake zijn. Maar zij hadden naar alle regelen der kunst gewapende, geoefende, gedrille en georganiseerde legers; Pruisen was zelfs in het bezit van een modelleger, dat in die eeuw tot voorbeeld en navolging voor andere volken strekte, doch na den zevenjarigen oorlog, hoezeer ook in uiterlijkheden en paradedeugden tot aan het volmaakte opgevoerd, een militaristische kaste was geworden, zonder voeling met het volk of besef van den volksgeest. Welnu, dit uitterwaard zielloos modelleger kon het in 1792 tegenover de nagenoeg geïmproviseerde troepen van het Fransche volksleger niet verder brengen dan tot Valmy en moest na één enkele kanonnade roemloos het land ruimen, terwijl er van de hooggeroemde, maar ingedrille tucht zoo weinig overbleef, dat het leger ernstig geteisterd werd door de gevolgen van het onmatig eten der nog onrijpe druiven in het landschap Champagne. Trouwens, reeds vroeger en nog pas 15 jaar na den nationalen zevenjarigen oorlog, was hetzelfde leger onder denzelfden Frederik den Groote, in den Beierschen erfpvolgingsoorlog van 1778-1779, niet meer gedragen door de nationale gedachte, bij den inval in Bohemen deels verlopen, deels overgeslagen tot een onderlingen strijd om de te velde staande aardappelen, zoodat die oorlog spottenderwijze de »Kartoffelkrieg" genoemd werd. En iedereen weet, hoe deserte de kanker van het leger van Frederik den Groote bleef. Eindelijk in 1806 stootte het modelleger na de dubbele neerlaag bij Jena en Auerstädt voor goed uiteen, om plaats te maken voor een nationale weerkracht. En zie, toen een zestal jaren later in het gedecoreerde en gehalveerde, doch door zelfbestuur en vooruitzicht op zelfregering verjongde en herleeft Pruisen een leger verrees uit de volheid der volkskracht en met een levendig volksbesef, sloeg het vechtend en strijdend onder den

ouden Blücher, den maarschalk Voorwaarts, diezelfde Franschen, die tevoren alle officieele legers voor zich uit hadden gedreven, op zijn beurt tot aan Parijs terug, ondanks de aarzelingen en treuzelingen van den Oostenrijkschen bondgenoot. Maar ook — het enthousiastische volksleger der Fransche vrijheid was een conscriptieleger geworden en de ontwikkelde en gegoeede derde stand, nu volkomen verzekerd van zijn reeds onvervreemdbare constitutioneele rechten, wilde zich liever van de militaire dictatuur des keizers ontslaan dan die bestendigen.

Maar ook nog altijd heerschen eigenaardige denkbeelden omtrent het ontstaan des oorlogs, alsof de oorlog, plotseling als een onweerswolk opgekomen, een staat zou kunnen overrompelen.

Waarlijk de geheele geschiedenis leert, welk een lange tijd van spanning aan elken openlijken strijd voorafgaat en hoe een vooruitstrevend volk, najverig op zijn geluk, even gevoelig is voor een dreigend gevaar als vaardig om dat met alle krachten af te wenden. Want een gewapende aanval zonder reden bestaat niet; de reden zelve daarentegen is altijd lang te voorzien en steeds dezelfde, wat ook het eindelijk aangegrepen motief der oorlogsverklaring moge zijn.

Es ist eine alte Geschichte, doch bleibt sie immer neu.

Deze overbekende aanhaling, toepaslijk op al het menscheelijke, maatschappelijke en staatkundige, is het niet minder op het ontstaan van elken oorlog. Immers, het is de expansieve kracht van een volk, die door een levendig, steeds aanwassend handelsverkeer het terrein harer expansie overvleugelt en aan zich trekt, benijd en gehaat door het volk, dat zich in gelijke mate door dat uitzettingsvermogen ziet ingekrompen. Van die vijandige gezindheid wel bewust, zal steeds het expansieve volk zich tot de tanden wapenen, om dien voorspoed te beveiligen en te verzekeren, zoo noodig te verdedigen, kortom het ontwikkelt zich tot wat men noemt een militairen staat, wel te onderscheiden van een militaristischen, die juist het omgekeerde is en van het tegenovergestelde getuigt. En wanneer dan eindelijk de oconomisch stap voor stap teruggeweken staat zich geheel nit zijn voormalig gebied, zijn vroegere macht ziet verdrongen, zal het in wanhoop naar de wapenen grijpen,

om met geweld te herwinnen, wat het in vrede door de onafwendbare kracht eener natuurlijke ontwikkeling heeft verloren, want de sterkere in vrede, de innerlijke bloei en welvaart behoeft noch verlangt den strijd, ja hij zal dien tot het laatste ontwijken, ten koste vaak van wat men als staatkundige eer, aanzien en prestige tegenover de buitenwereld pleegt te beschouwen, gelijk b.v. Pruisen in 1850 den »Schmach von Olmütz» verkropte; bij de Spaansche troonopvolging der Hohenzollern in 1870 tot het uiterste toegaf tegenover Frankrijk; en Transvaal de gezochte en overdreven eischen van Engeland veel verder inwilligde, dan Europa oorbaar achtte voor zijn gezag.

Toch schuilt daarin de kracht, de oeconomische, innerlijke kracht, zooals de man van den zwakke verdraagt, wat hij van zijn's gelijke niet duldt. Maar de tegenstander, door zelfbedrog misleid, zag daarin nooit iets anders dan een uiting van zwakheid en gevoelde zich te meer nog gedrongen en geroepen, om de ontvallen, naar zijne meening ontroofde grootheid, met geweld te heroveren. Op dat beslissend oogenblik, nadat door allerlei kuiperijen, die den zwakkeren staat eigen is, kenmerkt en verraadt, de oorlog onvermijdelijk en zelfs heilzaam is geworden, is het meestal het sterkere, lang getergde en voorbereide volk, dat door de impulsie van zijn kracht den steeds verwarder knoop gaat doorhakken, den toegeworpen handschoen opneemt en vormelijk den oorlog verklaart, niet zelden ook den eersten slag toebrengt.

Maar de eigenlijke aanvaller is en blijft de staat, die den oorlog provoceerde en dat is onveranderlijk de oeconomisch zwakkere en in den strijd verliezende partij. En hij doet dat en kan dat niet anders doen dan op het ongelukkigste tijdstip, 1o. omdat hij zich met geweld zoekt te redden uit een impasse, die reeds zoo sterk moet zijn ingetreden, dat de inferioriteit, de neerlaag in vrede, voor aller oog en onmiskenbaar is geworden; 2o. omdat hij, door overmoed en gering-schatting als erfdeel van de vroegere superioriteit, bijna regelmatig zich onvoldoende heeft voorbereid; 3o. omdat de binnenlandsehe toestand bij oeconomischen achteruitgang nooi,

anders dan verzwakt, verdeeld, in ieder geval ongunstig moet zijn, terwijl juist in oorlogstijd de opkomende staat dubbel sterk en cendrachtig wordt.

Waar het voorspel van elken oorlog zóó duidelijk en langdurig is, wordt de vrees voor overrompeling een hersenschim, ja, in niet woinige gevallen staat men veel eer verbaasd, dat de uitbarsting nog zoo lang is kunnen vermeden worden. De oorlog van '70 ware reeds in '59 uitgebroken, zoo niet Napoleon III was teruggedeeind en vrede met Oostenrijk had gesloten; de oorlog van '66 ontspan zich reeds in '50, toen de Oostenrijksch-Beiersche troepen met de Pruisische bij Bronzell zelfs al in een voorpostengevecht werden gewikkeld, dat evenwel als een misverstand werd bijgelegd.

Maar ook in de opkomst zelf van een volk ligt een waarborg tegen plotselinge verrassingen, daar de nationale voorspoed onvoorwaardelijk ieder volk tot een militaire natie maakt, hetzij dan ter zee of te land, al naar gelang van den aard der expansie. Zulk een volk heeft van nature niterst fijne voelhorens voor het gevaar en is niet alleen voortdurend bedacht op zijn behoud, maar door die algemeene spankracht evenzeer gespitst op verbetering zijner weermiddelen. Zoo had de Zuid-Afrikaansche Boer na Jameson's inval zich ieder voor zijn persoon onmiddellijk als 't ware op voet van oorlog gebracht en zijn land met bewonderenswaardige geheimhouding in een oorlogsmagazijn herschapen. Zoo hadden de Franschen onder Lodewijk XIV door snaphaan en bajonet de kracht hunner wapenen aanmerkelijk verhoogd, gelijk de Pruisen onder Frederik den Grooten door ruimere toepassing van de bajonet in de gesloten gelederen en vervanging van den houten laadstok door den ijzeren; en eveneens waren het de Pruisen, om slechts bij enkele voorbeelden te blijven, die reeds in '48 de achterlaadgeweren hadden ingevoerd, terwijl de Oostenrijkers, ofschoon bekend met deze gewichtige uitvinding, zorgeloos zich tot na '66 van de oude voorlaadgeweren bleven bedienen. Waarlijk een vooruitgaand volk heeft onnoemelijke voordeelen van materiele en intellectuele middelen op elk gebied, ook dat van den oorlog, ter zijner be-

schikking en boven elk ander vooruit, terwijl achteruitgaande volken in zelfvoldaanheid wegdommelen en overrompeld of niet, toch niet te redden zijn, en zich in elk geval flauwhartig of in 't geheel niet zullen verweren, wanneer de expansieve kracht eener andere natie zijne inlijving of besnoeiing mocht meebrengen.

Daarom, alleen de herleefde en ernstige belangstelling in onze defensie, wijst, onder zoovele en sprekende kenteekenen reeds aan, dat wij vooruitgaande, sterk vooruitgaande zijn. En al gevoelen wij ons niet rechtstreeks bedreigd, het is ons reeds reden genoeg tot bezorgdheid en voorzorg, dat wij tusschen twee andere oorlogvoerende partijen bekneeld zouden kunnen raken en onze neutraliteit onverhoeds zouden kunnen zien geschonden, met al de noodlottige gevolgen, die de overwinnaar ons daaruit zou kunnen berokkenen. Toch is die vrees in hare consequenties ten eenen male ongegrond. De overwinnaar zal altijd de oeconomisch sterker zich ontwikkelende zijn, d. w. z., de in eigen boezem vredelievende, die slechts met de wapenen zijne oeconomische belangen verdedigt en met de werken des vredes behartigt. Angstvallig zal hij alles vermijden, wat aan die belangen vreemd is of in de toekomst zou kunnen schaden, zoo goed als de inmenging van elken anderen invloed, die tot nieuwe verwickelingen zou kunnen leiden. Zie slechts, hoe lang Engeland in den Amerikaanschen vrijheidsoorlog gedraald heeft, om ons, ondanks herhaalde en aanhoudende neutraliteitsschending, den oorlog te verklaren, hoewel het wist, dat wij volslagen machteloos waren; hoe de strijdvaardige Fransche republiek der revolutiedagen den oorlog met Engeland in '93 schuwde en niet dan na jaren langen aandrang onzer patriotten eindelijk besloot, over onze grenzen te trekken; hoe standvastig de Boeren de gewapende hulp der Kaffers versmaden en ook in de hachelijkste omstandigheden het Portugeesche grondgebied ontzien; hoe Pruisen in den oorlog tegen Oostenrijk den aangeboden steun van Frankrijk afwees, zoo goed als later diens verlokkelijke voorstellen tot machtsvergrooting; hoe Amerika zich vergenoegde met ons ernstig te wijzen op de nakoming onzer ver-

plichtingen, toen wij in den Spaansch-Amerikaanschen oorlog een Spaansch oorlogsschip van kolen hadden voorzien in onze West-Indische bezittingen.

Neen, een zelfbewust volk zal zijn grondgebied met alle krachten willen doen eerbiedigen, maar om die reden zelf en niet uit vrees voor den mogelijken overwinnaar. Immers, zoo wij dien den toegang mochten geweerd hebben, zou zijn wraak en verbolgenheid later nog veel zwaarder op ons neervallen, wanneer hij dat als voorwendsel wilde gebruiken.

Maar het is niet genoeg te herhalen en te bedenken, dat geen oorlog anders mogelijk is dan veroorzaakt door den teruggaanden staat, die het verloren terrein op het expansieve volk wil heroveren. Hoe verder dat ontwikkelingsproces is gevorderd, vóórdát de strijd ontbrandt, hoe korter de oorlog zal zijn, zoodat bij een geheel beslecht oeconomisch pleit zelfs één veldslag voldoende is, om den dan dubbel verslagene te overtaigen en te doen berusten. Maar even onvermijdelijk zal ook een reeks van onbesliste oorlogen volgen, wanneer twee expansieve staten elkaár op hunnen handelsweg ontmoeten en gaan kruisen, zooals Frankrijk en Spanje sedert het tijdperk der Nieuwe Geschiedenis, toen Frankrijk zich van het Oosten naar het Westen nitzette, Spanje van het Zuiden naar het Noorden. Twee eeuwen heeft die strijd geduurd, die, reeds begonnen vóór de algemeen bekende oorlogen tusschen Frans I en Karel V, eerst geëindigd is met en onder Lodewijk XIV, nadat de handelstrek over de betwiste landen was geweken en grootendeels naar zee verlegd, ten koste van den Spaanschen bloei en ten bate van het alverweldigende Engeland. Toch is misschien geen voorbeeld zoo duidelijk als de opkomst van Pruisen en de terugslag op Oostenrijk, want nooit te voren misschien is een land oeconomisch radicaler teruggeworpen dan Oostenrijk uit Duitschland.

Om dit in te zien, is het slechts noodig in eenige trekken de eeuwenlange ontwikkeling te schetsen, die het handelsoverwicht en de daarmee gepaard gaande industriele bloei van Zuid-Duitschland allengs verlegde naar het Noorden, sedert de Italiaansche steden niet meer de rijke bron waren eener

machtige handelsbeweging, die zich van het Zuiden nitstrekke over geheel Duitschland en haar invloed en beteekenis reeds voldoende staafde in de taal, het voertuig en herkenningsteeken van den handel, die als Hoog-Duitsch het Neder-Duitsch in de steden en staten van het Noorden en Middenrijk verdrong, gelijk de taal van het handelsrijke Holland dat deed ten opzichte der overige provincies van ons land.

Maar thans is het Pruisen geweest, van waar de nieuwe schrijfwijze van het Duitsch is nitgegaan en zich heeft uitgestrekt over het geheele rijk. Want, nadat de West-Europeesche volken den landhandel, van Italië uitgaande, hadden onderschept door de koopvaart op Italië en de Levant en de zeevaart op Indië, werden de kostbare en winstgevende waren naar de Noordelijke kusten van Duitschland verscheept, dat niet alleen zichzelf nu in deze en alle andere opzichten voorzag, maar omgekeerd nu met zijn handel van het Noorden naar het Zuiden voortdrong. Te vergeefs trachtte derhalve Oostenrijk reeds vóór en tijdens den dertigjarigen oorlog zich aan den handelshaard van Rijn en Oost-zee te nestelen, hoewel het in zijn verovering van Mecklenburg en Straalsond kon steunen op een Wallenstein en diens oppermachtig leger en zelfs met Polen zich tot dat doel verbond. Deerlijk echter mislukte die toeleg, daar geen geweld in staat is, den natuurlijke, oeconomischen gang te stuiten of te bemachtigen.

Die oeconomische ontwikkeling was daarentegen geheel in het voordeel van het Keurvorstendom Brandenburg, het latere koninkrijk Pruisen, door welks gebied de twee groote verkeerswegen van Noord- en Midden-Duitschland liepen: de Elbe en de Oder. Krachtig door een bloeienden landbouw, die reeds in de Middel-Eeuwen onze boeren tot zich trok, dan verrijkt door den handel en vermeerderd met de provincies Oost- en West-Pruisen, zette deze staat zich overal met een sterk, slechts aan den handel eigen staatsverband, vast aan de Noord-Duitsche rivieren: Benederijn, Eems en Wezer, breidde zijn Elbegebied over Maagdenburg en Halberstadt uit en trok het geheele Odergebied in zijn volle lengte aan zich, noordelijk, door Pommeren aan het vervallen Zweden te ontnemen,

zuidelijk, door het langs den Oder gelegen gedeelte van Silezië te bezetten, waar het met krachtige hand den mijnbouw in exploitatie nam.

Te vergeefs bracht nu Oostenrijk onder Maria Theresia half Europa tot een zevenjarigen strijd onder de wapenen, om ter eener zijde het verloren Silezië te herwinnen, ter anderzijde het opkomend Pruisen te fnuiken; te vergeefs ook trachtte Oostenrijk vervolgens onder Jozef II door een innerlijk ongemotiveerde en dus onbestaanbare aanhechting van Beieren Pruisen's aanwassend overwicht in Duitschland te breken.

Door zijn expansieve kracht groeide het jonge koninkrijk als 't ware stap voor stap over de omliggende Deutsche landen heen, en toen het bij het congres van Weenen ook de helft van Saksen, met het nog overige Pommeren in zich opgenomen en de West-Deutsche bezittingen in de Rijn-provincie samengetrokken had, stiet de handel de binnentollen als laatste overblijfsel der vroeger afzonderlijke deelen omver, verlegde ze naar de gemeenschaplijke buitengrenzen van het staatsgebied en riep geheel Duitschland op, die tollinie naar de gemeenschaplijke grenzen van het Deutsche handelsgebied uit te leggen tot een mercantiele eenheid, die de staats- en nationale eenheid in zich besloot en ook voortbracht.

Oostenrijk en de Deutsche vorsten, hun lot voorziende, stridelden zoo hard mogelijk tegen en nadat in 1818 eerst Hessen-Darmstadt tot de Pruisische tolnie was toegetreden en in hetzelfde jaar ook Beieren en Wurtemberg voorloopig nog eerst onderling een soortgelijk tolverbond gesloten hadden, zocht Oostenrijk een dam op te werpen, zoowel tegen de uitbreiding van het Pruisisch tolgebied als tegen de samensmelting der beide afzonderlijke tolnies. Door het »mittel-deutscher Handelsverein" met Saksen, Thüringen, Hessen-Kassel, Brunswijk, Hannover en Oldenburg, werkte het zich dwars tusschen Noord- en Zuid-Duitschland in, zoowel als tusschen de beide helften van de monarchie: de Rijnprovincie en het overige Pruisen. Alleen: deze vereeniging berustte meer op de belangen der vorsten dan die der bevolking; zij was een zuiver

diplomatick stuk, dat dan ook al spoedig voor den drang der oeconomische ontwikkeling bezweek.

Het eerst vielen de Noordelijke en Zuidelijke unies samen door de heimelijke concessie van een paar tusschenliggende Thüringsche staten aan Pruisen, om twee handelswegen op eigen kosten, maar dan ook tolvrij, door hun gebied te leggen, en toen ook Hessen-Kassel, voor den eisch der bevolking zwichtende, zich bij die tolunie aansloot en de brug tusschen de beide deelen van Pruisen was geslagen, viel het in tweeën gebroken Oostenrijksche Handelsverein na een 3jarig bestaan in 1831 geheel uiteen en vereenigden zijne leden zich het een na het ander met het algemeene Pruisische, welhaast Duitsche tolverbond.

Wrokkend en verbitterd moest zich Oostenrijk nu oconomisch uit Deutschland terugtrekken, om voortaan zijn heil te zoeken in eindelooze diplomatieke verwickelingen en intriges en zijdelings zijn laatsten triomf te vieren in den beruchten Schmach von Olmütz, waar Pruisen met de diepste vernedering door den Russischen Czar werd bejegend, overeenkomstig het woord van den Oostenrijkschen staatsminister von Schwarzenberg: *«il faut avilir la Prusse et après la démolir.»* Alsof in die voorbedachte vernedering niet de openlijke vrees en stille erkenning van de meerderheid des tegenstanders lag, zooals ook Napoleon III ten opzichte van Pruisen gelijkelijk betoonde en gelijkelijk ondervond!

Welnu, die overmacht, gegrond op overwicht, was reeds het vorige jaar luid en plechtig afgekondigd door het Duitsche volksparlement, dat in zijn nog ontijdig en kortstondig bestaan van 1848—'50 den waren staat van zaken in Deutschland helder inzag en openlijk erkende. Wel werd dit parlement, ruim twintig jaren later onder Pruisen's krachtige aanvoering herrezen en bevestigd in den Duitschen Rijksdag, voorloopig nog weer onder de zwakke, maar daarom juist gewilde leiding van Oostenrijk teruggedrongen door de Duitsche vorsten en de Jonkerpartij, onder stilzwijgende medewerking der gegoede en vermogende burgerij, die hare constitutioneele wenschen opofferde aan hare vrees voor den opdagenden vienden stand,

maar, de besluiten van dat Parlement teekenden toch reeds den platten grond van Duitschland's toekomst, waren toch reeds de onmiskenbare voorboden van Duitschland's zeemacht en volkseenheid.

Het droeg de keizerskroon aan Pruisen's koning op, legde den grondslag tot een Deutsche vloot in Kiel, dus in het uiterste Noorden en verklaarde het nog door Denemarken bestuurde Sleeswijk-Holstein tot Duitsche landen, overeenkomstig de zeevaartontwikkeling van Noord-Duitschland, die het binnen zijne sferen begon te trekken, gelijk dat zoo helder klouk uit den aanhef van het toenmalige volkslied: »Schleswig-Holstein, *meerumschlungen*”.

Pruisen sloeg echter de keizerskroon af, om vele redenen, doch bovenal de ongenoemde, dat het daardoor onvermijdelijk in een oorlog met Oostenrijk en de Deutsche koningen zou gewikkeld worden en de Deutsche eenheid niet uiterlijk wilde veroveren, waar die feitelijk hem reeds in den schoot was gevallen. Daarentegen nam het wel de opdracht aan, om in vereeniging met eenige kleinere Deutsche staten en in overeenstemming met Sleeswijk-Holstein zelf, de beide hertogdommen voor het rijk te vermeesteren en reeds destijds werd het thans uitgevoerde plan ontworpen, om door het tegenwoordig kanaal van Kiel een eigen, Deutschen waterweg te scheppen, ter verbinding van de beide kusten aan Noord- en Oostzee.

Doch verzet van het naijverige Engeland en Rusland en bovenal, zoo niet hoofdzakelijk, de tegenwerking van Oostenrijk, die niets zóózeer duchtte als een maritiem Duitschland, waarvan het uitteraard zou buitengesloten zijn, zooals het al feitelijk buitengesloten was, maakte aan den oorlog tegen Denemarken een einde, nadat die reeds tweemaal door een wapenstilstand was onderbroken. Pruisen liet de hertogdommen aan hun lot over en gaf, onuitputtelijk in geduld en zelfbeheersching, gelijk aan innerlijke kracht en expansie, ook in dit opzicht aan Oostenrijk toe, om een openlijke breuk te vermijden. Op bedrijf van Oostenrijk werd ook de pas gebouwde vloot voor afbraak verkocht, als om zóó Duitschland te dwingen een landstaat te

blijven en Pruisen nam de grootste schepen over. Intusschen vervolgde de zeehandel ongestoord zijn vlucht en invloed, en maakte de aanhechting der beide hertogdommen steeds natuurlijker, steeds noodzakelijker, tot veertien jaar later hetzelfde Oostenrijk zich gedwongen zag met Pruisen tegen Denemarken te velde te trekken en er faktisch met zijn troepen achteraan te loopen, om den vermeenden buit, die voor hem zelf geen enkele dan ten hoogste een negatieve waarde bezat, niet in handen van den tegenstander te laten, doch onbedoeld dien juist in zijne handen te spelen, gelijk Pruisen indertijd groote stukken van Polen had opgeslokt, om die maar aan Rusland te onthouden, doch daarmee juist Rusland de inlijving van het eene deel had vergemakkelijkt, terwijl het zijn eigen onverteerd en voor hem ook onverteerbaar deel al spoedig aan datzelfde Rusland afstond, behoudens Posen dan, dat juist den sterk inspringenden hoek van Pruisen's oostelijke grenzen als 't ware aanvulde en samenvoegde, ofschoon ook dit bezit oeconomisch niet voldoende gewaarborgd ware geweest, zoo niet Polen door gemis aan samenhang en een vasten, breedten grondslag van zelf ineengestort was.

Dat was de oorlog van '64 en de resultaten, dat de gewonnen hertogdommen gemeenschappelijk door Oostenrijk en Pruisen zouden worden bezeten. Maar aanstonds deed zich Pruisen's overwicht gevoelen: post en telegraaf in Holstein werden bij het Pruisisch systeem aangesloten. Oostenrijk, onmachtig dien stroom te keeren, trachtte dus op een andere wijze weer het onvermijdelijke af te wenden en zocht het toekomstig bezit der beide landen aan Pruisen te ontfutselen, door er een zelfstandig Hertogdom van te maken. Nieuwe knoerijen en verwickelingen, die evenwel opnieuw door Pruisen werden bijgelegd op de conventie van Gastein (1865), waarbij het naastgelegen Holstein door Oostenrijk, het verdergelegen Sleeswijk door Pruisen zou worden bestuurd, juist en opzettelijk in omgekeerde verhouding tot den feitelijken toestand, die de achteruitgaande staten onveranderlijk meenen door artikelen en traktaten te kunnen beheerschen. Pruisen berustte voor de zooveelste maal, in het vertrouwen op de albeslissende werkelijk

heid en niemand gevoelde ten slotte meer de ijdelheid dier beschikkingen dan Oostenrijk zelf.

Doch eindelijk werd ook hier de maat volgemeten. Had Pruisen in de onafzienbare diplomaticke en staatkundige geschillen zich voortdurend naar Oostenrijk geschikt, toen het begreep, dat die staat nooit zou ophouden zich tegen de oeconomische ontwikkeling van het land in te zetten, stuurde het openlijk op den oorlog aan, dien het vervolgens rechtstreeks tot een oeconomisch pleit verhief, door alle binnen zijn invloedssfeer gelegen Deutsche staten onder zijn vanen te roepen. Slechts één neerlaag, die bij Sadowa of Königgrätz, overtuigde Oostenrijk van het voldongen feit, dat zijn rol in Deutschland was uitgespeeld, een waarheid die het nu zóó ten volle besepte, dat op de vrede de vriendschap en welhaast een nauw en hecht verbond met Deutschland volgde, want ook Pruisen eischte niets meer dan wat de werkelijkheid reeds te voren had gegeven.

Maar wij huiveren bij de gedachte aan zooveel noodeloos vergoten bloed, waar de historische ontwikkeling vóór den oorlog zoo zonneklaar den afdoop van den strijd bepaalde en aan ieder, die haar hooren wil, voorspelde. Doch de historie is een Cassandra, aan wie de gave der voorspelling is beschoren, met den vloek, om nimmer te worden geloofd.

Maar even langdurig als de strijd tegen Oostenrijk, was Pruisen's strijd tegen Frankrijk, die met den oorlog van '70 eindigde en voltooid werd.

Geen staat immers, die door den snellen afdoop van den oorlog zóózeer verrast en teleurgesteld was als Frankrijk onder Napoleon III. Het had tegen alle historisch beter weten in gehoopt en verwacht, dat Oostenrijk en Pruisen elkaâr in een zwaren strijd zouden uitputten, om nit die verzwakking zijn eigen macht en aanzien te vergrooten, gelukkig dus reeds met den uiterlijken schijn, als om zijn onvermogen te bewijzen. Maar de tijden waren ook voorbij, dat Frankrijk's expansieve kracht zich over Deutschland uitstortte, diens taal, diens hof- en huishlijk leven zelfs verfranschend. Reeds onder den grooten Keurvorst had Brandenburg naast de zijne, ook de Deutsche

eer en belangen tegen Frankrijk verweerd, zoodat het Pruisen's aanwas met leede oogen aanschouwde en in den zevenjarigen oorlog zelfs getracht had dien in de kiem te versmoren. Nog had het Frankrijk mogen gelukken het feodale Pruisen in 1806 te verslaan en te halveeren, maar, eenige jaren later drong het Pruisische volk tot tweemaal toe in '14 en '15 tot binnen zijn hoofdstad. Nog gevaarlijker en eigenlijk alléén in werkelijkheid gevaarlijk voor Frankrijk werd die Deutsche kern, toen in de 19e eeuw de Deutsche industrie en handel zich met kracht verhief en opdrong naar en langs en over den Rijn. Onder den wapenkreet van »wraak over Waterloo" ging in 1840 al een beweging door Frankrijk, om Duitschland van den Rijn terug te slaan, naar aanleiding van de Oostersche kwestie, dus wel wat ver gezocht voor een werkelijke inspiratie. Het kwam dan ook niet tot een oorlog, maar het weerbare Pruisen hield reeds zijn troepen gereed en in Duitschland weerklonk het lied:

»Sie sollen ihn nicht haben

Den freien *deutschen* Rhein!"

gelijk in '70 »die Wacht am Rhein". Het was dus de Rijn en zijne oeverstaten Elsass-Lotharingen, die den naijver tusschen beide landen opwekte, want nóch de Zwitsersche, nóch de Hollandsche, noch de Westfaalsche Rijn werd bedreigd of kon of behoefde als de »freie deutsche Rhein" bezongen te worden. Maar, dat de Rijn langs Elsass-Lotharingen reeds in 1840 zoo door geheel Duitschland werd beschouwd, getuigde wel, hoe de Deutsche nationaliteit, tegelijk met den Duitschen en in deze eeuw geënzins Franschen Rijnhandel daar veld won. Bovendien waren beide oeverstaten in hun geheel nog slechts betrekkelijk korten tijd met Frankrijk vereenigd en eigenlijk eerst volledig met de Fransche revolutie, meer door overwegend staatkundige dan nationale belangen. Maar toen de handel beide, altijd meer of min halfslachtige, landen op den zelfkant van twee volken naar Duitschland overtrok, bleven ten slotte de Fransche familiën in de steden den voornaamsten band met Frankrijk vormen, zooals ook die gezinnen bij de afscheiding naar Frankrijk zijn teruggekeerd, zonder dat de overige bevolking na de inlijving tot rijkland eenig noemenswaard verzet

heeft vertoond, dat ook maar te vergelijken is met de hardnekkigheid van het Poolsche element in Posen of het Deensche in noordelijk Sleeswijk, zoodat ook Alfred de Musset in 1840 met zijn patriottisch gedicht »le Rhin allemand», geïllustreerd door Gustave Doré, niets anders ter verdediging van het Fransch bezit tegenover Becker's Rijnlied wist aan te roepen, dan de schimmen van de daar gevallen strijders, maar geen levend bloed, terwijl de telkens herhaalde aanvangsregel: »nous l'avons eu, votre Rhin allemand», het tegenovergestelde bewees van wat het bewijzen wilde.

Frankrijk besefte zeer goed, dat die Rijnlanden de gevoelige en gevaarlijke plek in zijn gebied waren. Het deinsde daarom in 1840 terug voor de slagvaardigheid van Pruisen en de nationale opwelling van het overige Duitschland, vervolgens nog eens in 1859, toen het in vereeniging met Sardinië wel Oostenrijk uit Italië zocht te dringen en gedeeltelijk ook verdrong, doch daarmee slechts het zwakste en oneigenlijkste deel van Duitschland aantastte, terwijl het liever Oostenrijk in het bezit van Venetië liet tot groote spijt en ergernis der Italianen dan zich te wagen aan een oorlog met Pruisen, waarop het juist aankwam en dat reeds zijn troepen aan den Rijn begon samen te trekken.

Dat was dan de tweede neerlaag, die Frankrijk in de 19de eeuw door Pruisen leed, om die van 1814 en '15 nog buiten rekening te laten. Om nu zijn sterk gecompromitteerde houding te redden, greep Frankrijk drie jaar daarna naar het middel van niterlijk machtsvertoon door langs een wijden omweg Pruisen, dien het zóódoende nog minder treffen kon, te imponeeren en tevens Oostenrijk aan zich te verbinden: een avontuurlijke wanhoopsdaad, die slechts zijn zwakte kon verraden, waar Pruisen en Duitschland jaar op jaar, in innerlijk gehalte, in expansiekracht en -vermogen toenam. Het poogde dan in 1862 aan het verre Mexico den Oostenrijkschen aartshertog Maximiliaan als keizer op te dringen. Wel was de naaste aanleiding ook hier een handelskwestie — want zonder dit aanknoopingspunt is elk veroveringsplan zelfs een ondenkbaarheid — maar die handels-

kwestie was reeds naar bevrediging ook van de beide andere in die zaak betrokken staten: Engeland en Spanje, opgelost. En terwijl nu Engeland met zijne oneindig grooter handelsbelangen zich terugtrok, zou Frankrijk, gedreven door een ijdele expansiepolitiek, die niet berustte op een natuurlijk expansievermogen, ja, dit gemis zelfs moest vergoelijken, van Mexico een keizerlijken vazalstaat maken. De uitslag was onvermijdelijk. Het Fransche leger moest roemloos en onverrichterzake in de jaren '66 en '67 terugkeeren; Maximiliaan viel als slachtoffer cener roekeloze don Quichotterie; de krijgsmacht van het door partijschappen verdeelde Frankrijk en zijn door partijschap beheerschte en belemmerde legerorganisatie was reddeloos verward en verloren.

Te midden van dien desolaten toestand brak de oorlog van '66 tusschen Pruisen en Oostenrijk uit. Het verzwakte en ontwrichte Frankrijk, niet bij machte om handelend op te treden, meende echter in troebel water te kunnen visschen en bood den geduchten mededinger Pruisen zijn vriendschappelijke hulp aan. Maar het nationale, zelfbewuste Pruisen sloeg die onvoorwaardelijk af. Dat was de derde neerlaag en het steeds verslagen Frankrijk wierp nu hetzelfde lokaas aan Oostenrijk toe, dat aanbeet, maar al weggeslagen was door Pruisen, voordat Frankrijk nog iets kon ophalen, om vervolgens slechts als commissionair van Oostenrijk het door dezen staat prijsgegeven Venetië aan het koninkrijk Sardinië te mogen overdragen.

Bij Sadowa vervloog Frankrijk's laatste hoop op het behoud zijner Rijnlanden; het gevoelde, dat het daar zelf was verslagen en de kreet »wraak over Sadowa" weerklonk als te voren »wraak over Waterloo" en later »wraak over Sedan" als ijdele nood- en angstkreten. Steeds verder zakte nu Frankrijk weg in den pool der intriges, waarin een verloren zaak nu eenmaal onherroepelijk schijnt te moeten uitloopen. Om het oeconomische Duitschland terug te dringen, maar dan toch altijd weer niet in de Rijnlanden, waar het dat met geen mogelijkheid vermocht, zocht het nu een expansiepolitiek, die met de wapenen deerlijk mislukt was, te verwezenlijken door onderhandschen en heimelijken koop van het Deutsche

Luxemburg, dus nog veel verder van de reële expansie verwijderd. Een bevel van Pruisen was dan ook voldoende, om den koop te verijdelen.

Dat was de zwaarste slag voor Frankrijk, dat eindelijk in vertwijfeling zijn toevlucht nam tot de poging, om Pruisen dan medeplichtig te maken aan een gemeenschappelijken roof, waarbij het zelf het bloeiende België, Pruisen het niet minder opkomende Holland zou verkrijgen. Toppunt van verblindheid, waaraan een achteruitgaande staat zich regelmatig, een vooruitgaande zich nimmer schuldig maakt. Want een vooruitstrevende, expansieve staat gaat en kan alleen gaan in de richting zijner ontwikkeling en *volgt* diens loop, waar de inkrimpende staat, zonder een vast doel voor zich en in de toekomst, ronddooit en verdwaaft of gaat vrijbuiten. Pruisen heeft het dan ook nooit de moeite waard gerekend, op de voorstellen van Napoleon III zelfs te antwoorden en nadat Frankrijk nu tientallen van jaren lang om de brandende vraag van het Rijnbezit had heengezworven, die altijd zoekende op te lossen, waar zij niet was, en angstig ontwijkende, waar zij verrees, zoo slag op slag in vreedstijd of krijgsbedreiging was teruggeworpen, wierp het zich, geen andere uitkomst ziende, in koortsachtige opwinding regelrecht in het noodlot. Het perste Duitschland den oorlog af door onder de gezochtste voorwendzels beleediging op beleediging te stapelen.

De oorlog werd verklaard, waarvan de uitslag reeds in de geschiedenis stond geschreven. Onder een reeks bloedige neerlagen en «massenhafte» capitulaties werden de Fransche legers over hoop geworpen, Parijs belegerd en genomen en door het intusschen in een republiek omgezette Frankrijk de Rijnlanden Elsass-Lotharingen aan Duitschland gelaten, dat het verwierf krachtens hetzelfde, eenig geldige grondbeginsel, waarop Sleeswijk-Holstein aan Pruisen was vervallen.

Te vergeefs had daarom ook Frankrijk vertrouwd op de antagonie van Zuid-Duitschland jegens Pruisen, welke tegenwoordig nog geenszins is verflauwd, te vergeefs ook gehoopt op hunne godsdienstige gemeenschap: integendeel, juist de

Zuid-Duitschers namen het leeuwendeel in den strijd, zooals huu ook het leeuwendeel wachtte in den prijs der overwinning. Immers het ongestoorde bezit van den Rijn en den Rijnhandel was boveual voor de Zuid-Duitsche staten van het grootste belang en dezen met de aangrenzende Middel-Duitsche staten waren het hoofdzakelijk, die onvoorwaardelijk aandrongen op de inlijving van Elsass-Lotharingen, meer nog dan Pruisen en Bismarck zelf, die echter verklaarde dien eisch van Duitschland niet te kunnen weerstaan, en liever eenige milliarden krijgsschatting daarvoor liet vallen. To' recht hebben de Duitschers dat gebied dan ook niet als een door wapengeweld verkregen verovering beschouwd, maar zuiver als den terugkeer van den verloren zoon, als een herwonnen, ééns afgescheurden stam. En Duitschland bleef met hart en ziel den vrede getrouw en zal dat blijven zoolang het n.l. voortschrijdt op den weg der oeconomische ontwikkeling.

Die handelontwikkeling evenwel is niet alleen de hechte waarborg voor een duur gewenschten vrede, slechts te verbreken door een zuiver defensieven, opgedrongen strijd, — zij is eveneens zelfs de onmisbare basis voor elk belangrijk vredeswerk.

Datzelfde gemis toch aan expansie, dat Frankrijk in de Mexicaansche expeditie moest doen falen, was gelijkelijk de oorzaak, dat het ook niet het Panama-kanaal tot stand kon brengen, hoewel het eensdeels over kapitaal beschikte, dat nu slechts tot de schandelijkste praktijken werd misbruikt, anderdeels over intellectueele krachten als van een *de Lesseps*, die wel het Suez-Kanaal ten uitvoer bracht. Maar dit was in een tijd, dat Frankrijk nog gezamenlijk met Engeland een handelsprotectoraat over Egypte uitoefende.

En zelfs tegenover minder beschaafde volken is die expansie de eerste voorwaarde voor invloed en bezit, zooals Italië ondervond in Abessynië, waar om die reden ook Engeland na de geslaagde tuchtiging van 1868 zich wijselijk weer uit terugtrok, gelijk het dat deed in Afghanistan na den oorlog van 1840—'42 en Italië nogmaals ondervinden moest in China, dat botweg haar den afstand van eenig kustland in erfpacht weigerde,

hoewel het dat, zij het ook tegen wil en dank, toch toe moest staan aan de werkelijk daar handeldrijvende naties, want erfpacht is de moderne en juistere benaming voor annexatie, omdat het den waren grondslag van den handel duidelijk te kennen geeft.

En ook ons land heeft ongetwijfeld de geringe vorderingen zijner wapenen in Atjeh, waar wij na een dertigjarigen strijd niet veel verder zijn gekomen dan tot een concentratie op de Noordelijke hoekpunt, en den teruggang zelfs van ons gezag onder een intusschen ingevoerd burgerlijk bestuur, te wijten aan het ontbreken van een voldoende handelsmacht in die streken, terwijl de onderwerping of bevrediging der verschillende onderhoorigheden in het nauwste verband staat met de wederzijdsche handelsbelangen en -betrekkingen. Want alle koloniale macht is in aanleg en oorsprong zuiver handelsbezitting, ontstaan uit handelsnederzetting of factorijen.

De Engelsche en Hollandsche compagnieën hebben dat in vorige eeuwen overvloedig bewezen, maar ook nu is het niet anders, getuige de Chartered Company, de geconsolideerde Mijmaatschappijen, de Congo en al wat Europa in Afrika en China aan zich heeft getrokken. De oorlogen, die daaruit voortvloeien, hetzij tot rechtstreeksche bescherming en beveiliging of tot het onbereikbaar doel eener gewapende uitbreiding, kunnen uitteraard niet anders zijn dan handelsoorlogen, d. w. z., oorlogen, die slechts een deel van den handel, natuurlijkerwijze van den groothandel betreffen, en niet als de overige, de economische oorlogen, een gevolg zijn van de totale expansiekracht, de nationale en *nationaliseerende* expansie, die geen geweldadige overheersching beoogt, maar weldadige samenwerking voortbrengt.

Nu spreekt het wel van zelf, dat een zuiver verdedigende handelsoorlog, die op den vasten, niet te verzetten grondslag der werkelijkheid berust, niet alleen een solieden bodem onder zich heeft, maar ook en vooral door het onweerlegbaar rechtvaardigheidsbeginsel van zelfbehoud en noodweer een nationaal karakter krijgt, dat een aggressieve handelspolitiek ten eenenmale moet missen en wij hebben dan zelf ook nog

kort geleden ondervonden, welk een geheel andere strooming door het land ging bij de onverhoedsche overrompeling onzer troepen op Lombok, vergeleken bij de lauwe, ouverschillige, zelfs vijandige stemming jegens onzen Atjehoorlog, en de resultaten der krijgsv verrichtingen staan ook hier weer in volkomen gelijke verhouding.

Doch aanvallend of verdedigend: dit hebben alle handelsoorlogen gemeen, dat de overzeesche handel niet zelf den oorlog voert en als groothandel zelfs in handen van betrekkelijk weinige personen, niet het volk, de nationaliteit zelf, voor zijne belangen kan te wapen roepen of verkrijgen. De handel moet dus noodzakelijk den strijd voeren, met wat ook de ziel van den handel is: met het geld, d. w. z. met huurlegers, en al mogen deze dan ook hoofdzakelijk uit de nooddriftigen van het land zelf getrokken kunnen worden onder den meer nationalen naam van »vrijwilligers», -- vermengd en gelijkgesteld als zij zijn met alle uit het buitenland aangeworven huurlingen, blijven zij niettemin huurtroepen die willekeurig naar alle oorden van de wereld kunnen gezonden worden, om de belangen van den handel te dienen. Nu moge men misschien nog onderscheid willen maken tusschen de tegenwoordige en vroegere huurtroepen, in zoo verre deze laatste dan aan dezen, dan aan genen staat zich gingen aanbieden, maar dit verschil is slechts schijnbaar en uitwendig, daar de aloude huurtroepen meestal, gelijk nu nog in Engeland het geval is, alleen voor een bepaalden oorlog of bizonderen veldtocht worden aangenomen, dus niet anders konden, terwijl de onze b.v. zich voor hun geheelen militairen loopbaan onafgebroken kunnen, doch ook al weer niet *behoeven* te verbinden.

Maar toch zoo weinig gaat daar het burgerrecht nog mee gepaard, dat zelfs een uitheemsch en in het buitenland gepromoveerde officier van gezondheid, hoe lang ook in dienst van het Indische leger, hier te lande gekomen, niet de bevoegdheid heeft, de praktijk uit te oefenen. Neen de »vrijwilligers» verliezen eerst het eigenaardig kenmerk van de huurlingen, waar zij als volslagen burgers slechts tot verdediging van eigen

grond en bodem mogen gebruikt worden en samenvallen met het volbloed-vaderlandsche leger.

Zoo zijn en waren de huurlegers het onafscheidelijk attriboot van den groothandel, maar ook in nog een ander geval, dat in 't bijzonder de eerste helft der Nieuwe Geschiedenis heeft beheerscht, toen de afzonderlijke, op elkaâr zoo naijverige steden van een land nog niet tot een innerlijk nationaal geheel waren samengegroeid en ieder slechts zijn heil, zijn eigenlijk vaderland binnen eigen muren zag en die gereed en bereid was te verdedigen met het stedelijk-nationale, echte volksleger der voormalige schutterijen. Maar die enge landspalen als krijgsmacht te overschrijden, was die burgerijen even vreemd als het nu een volksleger zou zijn bij de sterk uitgezette grenzen der vergrootte nationaliteit, zooals in den tachtigjarigen oorlog de door de Spanjaarden belegerde Hollandsche steden het ieder op haar eigen gelegenheid ook moesten uitvechten, zonder dat de eene stad de andere te hulp schoot. Moest dus het gemeenschaplĳke gevaar en de gemeenschappelĳke vijand aanvallend worden bestreden, zoo was de eenige weg tot samenwerking, dat voor gezamenlijke rekening een leger werd gehunrd, daar de stedeling als krijgsman zij u poorten niet verliet. Doch die afsluiting behoort thans tot het verleden. Naarmate de bewoners van één land door onderling verkeer en binnenlandschen handel samensmolten tot een werkelijke nationaliteit, zijn ook die huurlegers verdwenen en, nadat de stedelijke privilegies zich hebben opgelost in eene nationale constitutie, veranderde ook de krijgsmacht van een stedelijke in een nationale, terwijl die tegenstelling nog bleef bewaard in onze benaming van „nationale” militie.

Evenwel: de geschiedenis kent geen sprongen en nog bestaan bij ons als afgesleten overgang en anachronistisch geworden overblijfsel der voormalige stedelijke souvereiniteit: de schutterijen, slechts in zoo verre genationaliseerd, dat zij in tijd van oorlog buiten hare gemeenten mogen worden geroepen. Toch had de vraag nog ernstige overweging verdiend, of dat aloude, roemrijke en oorspronkelijke volksleger onzer vrije steden niet uit hare assche kon herrijzen en herboren worden als het even

oorspronkelijke volksleger van het vrije Nederland? Het volksleger zelf is toch reeds een onafwijsbare eisch geworden!

Alles samengevat kent dus de geschiedenis der volken *drie* soorten van legers, waaruit niet willekeurig bij wijze van staalkaart een keuze ooit is gedaan of kan gedaan worden, maar dat ieder op zijn beurt onverbrekkelijk verknocht blijft aan den innerlijken toestand en de natuurlijke ontwikkeling van een volk. De beide niterste soorten worden gevormd: 1°. door het volksleger, wat het innerlijke betreft: in oorlogstijd voortgekomen uit de nationale spanning en spankracht, in vredes-tijd uit de zelfbewuste, zelfgewilde voorbereiding tot een algemeene strijdvaardigheid, wat het uiterlijke betreft: gebaseerd op oefening en samenstel der bestaande legers 1); 2°. het huurleger, dat uit alle, ook vreemde elementen bestaat, ten minste daarvoor toegankelijk is en 3°. het beroepsleger, een tusschenvorm en vermenging der beide eerste soorten, deels nationaal, in zoo verre het alleen landskinderen duldt, deels echter onnationaal, voor zoover het nog het stelsel van vrijwilligers huldigt en eindelijk door de conscriptie zelfs antinational, in zoover het door vrijloting een »buitenkansje», door plaatsvervangning een »voorrecht» gunt, om zich aan den *dienstplicht* te onttrekken, een naam, die, aangezien hij niet alle burgers omvatte, nog maar al te zeer aan vervlogen tijden herinnerde. Immers »dienstplicht» is de verplichte dienst; voeg daarbij, dat die wezenlijk ook onvergoed is geweest en wij hebben de beruchte, lang afgeschafte gewaande »heeren-diensten» zoo waar in den volsten zin des woords en bovendien zoo veeleischend mogelijk, in levende lijve nog vóór ons. Wel waren die »heeren» geen particulieren of individueel bevoorrechte personen, maar een regeerende of bovendrijvende stand en klasse, die zichzelf dan ook begrijpelijkerwijze van die

---

1) Om mijne bedoeling te verduidelijken, heb ik hier de tegenstelling „innerlijk» en „uiterlijk», met de nadere omschrijving van het laatste, ingelascht. Historisch gesproken, is elke hervorming slechts denkbaar en uitvoerbaar als geleidelijke en gedeeltelijke verandering van het steeds bestaande, overeenkomstig de wisselende eischen en inzichten der verschillende tijden.

diensten ontsloeg, maar toch reeds onder zoodanige beperking van hun macht en concessie aan den volksgeest, dat het voor die ontheffing een ander in zijne plaats moest laten dienen, d. w. z. dien ander persoonlijk, behoudens keuring en onderhoud van staatswege, kon huren. Ook de plaatsvervanger was een huurling en de ronselaar ontbrak daarbij niet.

Het aanwakkerend nationaliteitsgevoel en de toenemende volkseenheid heeft ons gelukkig al door dien staat van tweeën halfslachtigheid, door dien chaos van tegenstrijdigheden heengevoerd tot de laatste phase: den persoonlijken dienstplicht, met den algemeenen en het daaruit voortvloeiend volksleger tot vervolg en slot.

Zoo moge dan praktisch en theoretisch gebleken zijn, dat een leger maar geen nitgedachte instelling op zichzelf is, zoo min als de oorlog een afzonderlijke grootheid of willekeurige daad; dat leger en oorlog daarentegen naar vorm en geest in het nauwste en innigste verband staan met de historische, of wil men, oeconomische volksontwikkeling; dat het leger in deugdelijkheid en ondeugdelijkheid wisselt naar innerlijken aard en doel van den oorlog en de oorlog weer in haar eindbeslissing volkomen afhankelijk is van hare rechtvaardigheid, zooals het moreel, — van hare expansieve drijfkracht, zooals het historisch heet, en in dien zin alleen bij bescherming van nationale vrijheid en voorspoed mogelijk is.

Dit te weten en te bevroeden is: den oorlog uit de toekomst te verbannen, want, het volledig inzicht in het onvermijdelijke doet berusten, gelijk geen sterveling zal trachten de zon bij haren ondergang te weerhouden, al ware het daglicht op dat oogenblik ook voor hem een levenszaak. Maar onkunde, onwetendheid en verblindheid meenen met geweld te kunnen ingrijpen in 's werelds lot en loop, gelijk de volken, onbekend met de wetten der natuur, de maans- en zonsverduisteringen door oorverdoovend geweld zoeken te verdrijven en blijkens het nooit gefaald succes ook vast verzekerd zijn van te verdrijven. En met een zelfde vertrouwen in de onfeilbaarheid van het middel, zoeken de beschaafde volken door den strijd de verduistering van hun eigen roem en glorie te verbreken,

daar toch in elken oorlog den overwinnaar macht en heerlijkheid was beschoren !

Ja, zeker was hem dat, maar ook reeds van tevoren en al in vreedestijd.

Zoo moge dan de innerlijke historie het wetboek worden voor den vrede, gelijk de uiterlijke het leerboek was voor den strijd. Door die historie en hare souvereiniteit te miskennen, heeft Engeland zich in den rampzaligen en wreeden Zuid-Afrikaanschen oorlog gestort en het heeft haar opzettelijk, met voorbedachten rade miskend, omdat het niet durfde zien, waar het wist, dat een heldere, onbevangen blik al zijne duurgewenschte illusiën met heel het vast vertrouwen op de overmacht zijner krijgsmiddelen zou vernietigen. Het heeft de vermanende ervaring van een honderdjarigen strijd, de „neuw van onrecht” verstikt en verstoken onder gretig geloofde valsche voorstellingen aangaande het geduchte en gehate Boerenfolk, als om daarmee het welsprekendste bewijs te leveren, dat de historie en niet de wapenen het pleit beslecht. Daarom moest, het kostte wat het wilde, de Boer een heele of halve barbaar zijn, een vijand van Christendom en beschaving. Maar wie het noodlot zoekt te ontkomen, verhaast het en wie met een leugen moet beginnen, heeft de neerlaag reeds bezworen, door te erkennen, dat de werkelijkheid, de waarheid tegen hem is.

Die leugen heeft zich maar al te bloedig op het leger zelf gewroken en zoolang nog de oorlog in de wereld heerscht, moge dit tenminste weer een les zijn voor den veldheer, dat hij in de eerste plaats de geschiedenis leert doorgronden en in 't bijzonder die van zijn tegenstander en den tegenstand.

Want zie : door het averechtsche en bedriegelijke beeld van den Boer, waarmee Engeland zich de zege zocht voor te spiegelen, ten eenenmale misleid, begon het Engelsche leger onder Buller den strijd als tegen wilden. Met schade en schande van het tegendeel overtuigd, sloeg het leger plotseling tot een ander uiterste over, om nu onder Roberts den oorlog als tegen een geregelde Europeesche mogendheid te voeren en hoofdsteden te gaan veroveren als het einddoel, ten minste hoofddoel, der Europeesche krijgskunde. Doch daargelaten, dat bij een werke-

lijken volksstrijd die stelling ook in Europa niet geldt en dat ook voor de meeste stedelingen een hoofdstad geen helder begrip is, laat staan een lovenszaak zou zijn, waren die veroveringen voor den Boer, die van nature een aangeboren weerzin tegen steden koestert, zelfs een vrij onverschillig verlies. En toen nu eindelijk de laatste regeeringszetels waren gevallen en ook President Krüger het land had verlaten, kon Roberts en het leger op grond dier dwaling niet anders meenen en verkondigen, dan dat nog slechts stroopende benden waren overgebleven, terwijl tegelijkertijd Chamberlain, conform die schromelijke misvatting, in het Engelsche parlement verklaarde, dat hij aan geen guerilla geloofde.

Maar de guerilla, de groote oorlog van heel een volk, was reeds aan alle kanten uitgebroken en weldra georganiseerd. Nog geruimen tijd waren Roberts en de Engelsche regeering niet in staat dien toestand te gelooven en te erkennen, totdat die waarheid zich onweerstaanbaar opdrong aan den meest verstokten en verblinden. De opperbevelhebber Roberts droop vrijwel af en in letterlijken zin langs een zijweg; de regeering begon een veelzeggend stilzwijgen te bewaren; de publieke opinie was ontzuucht, al mag zij van de naweeën van den oorlogsgroes nog niet bekomen zijn; het leger moest zich allengs samentrekken en concentreeren op de verbindingslijnen, zonder zelfs die echter onverbroken te kunnen handhaven.

Nog eens als in een laatste opfikkering heeft de regeering alle gewraakte en gewroken miskenningen en misvattingen bijeengebracht in de eerste troonrede van Eduard VII — nog eens heeft het leger alle krachten verzameld om een beslissenden slag te slaan tegen den altijd uitwijkenden horizon der Boerencommando's — maar aan de zijde der Boeren staat de waarheid, de historische, nog nooit gelogenstrafte waarheid, die door den grooten Steyn zijn burgers in de benardste omstandigheden met vuur en overtuiging werd voorgehouden: „dat een vaderland, 'twelk een rechtvaardige zaak verdedigt, niet *kan* verloren gaan.”

Ik heb gezegd.

(Langdurige en levendige toejuichingen.)

De VOORZITTER : Verlangt ook een der heeren naar aanleiding van het gesprokene het woord ?

De heer KOOLEMANS BEIJNEN : Mijnheer de Voorzitter ! Wij hebben heden avond van den geachten spreker zoo ontzaggelijk veel te overdenken gekregen -- *es dreht mir wie ein Mühlrad im Kopfe herum* — dat het niet wel mogelijk is over het geheel te discussieeren. Het late uur dringt ook tot kort zijn. Ik wensch echter op één bepaald punt de aandacht te vestigen.

Wanneer het mogelijk zou wezen van een militair standpunt in een paar woorden samen te trekken wat de geachte spreker vóór de pauze heeft gezegd, dan zou ik dit willen doen met de woorden : „een leger kan niet meer geven dan wat het volk er in gelegd heeft ;” met andere woorden : wanneer het leger in zijne krachtsuiting niet den zedelijken steun van het volk achter zich heeft, dan zal het in den regel zijn taak niet kunnen volbrengen. Met die stelling kan geheel worden ingestemd : het leger kan niet meer geven dan wat het volk wil.

Doch in het tweede gedeelte zijner rede heeft de spreker — indien ik goed heb gehoord — die stelling hier en daar uitgewerkt op eene wijze, waarmede ik mij niet kan vereenigen, ja die ik zelfs eenigszins gevaarlijk acht.

Ik meen toch gehoord te hebben, dat de volkslegers ontstaan, als 't ware door een ideaal bezield, en dat uit de kracht, welke daarvan uitgaat, vanzelf de groote aanvoerders te voorschijn treden. Zoo zou de leus van de Duitsche eenheid een von Moltke hebben in het leven geroepen !

Is nu die voorstelling juist ? Neen, Pruisen dankt zijne geheele ontwikkeling aan zijn militarisme ; Pruisen is groot geworden door zijn militaire instellingen. In de 17e en 18e eeuw zien we aan het leger de grootste zorg besteden door den Grooten Keurvorst, Frederik Willem I en Frederik II ; na de nederlaag bij Jena in 1806 zien we dat leger weder op nieuwe grondslagen opbouwen door mannen als von Scharnhorst, von Gneisenau en Boyen, en sinds dien tijd is het steeds het troetelkind gebleven van de elkaar opvolgende regeeringen. Zoo heeft dan ook dat

leger in 1870 geleverd wat het kon leveren. Doch dit was niet het gevolg van den drang naar de Duitsche eenheid, maar het gevolg van de wijze voorziening der regeerders, die — een tijdlang zelfs tegen den wil der volksvertegenwoordigers in — begrepen, dat een Staat alleen dan krachtig is, wanneer het element, hetwelk zijn kracht vertegenwoordigt, behoorlijk wordt verzorgd; m. a. w. wanneer het leger krachtig is.

Wil men de expansieve kracht van een volk voorbereiden, dan moet men aan het leger de noodige zorg besteden. Dan eerst zal men van het leger kunnen verkrijgen wat men er van verwachten mag. Doch men denke niet: als wij maar eerst een zeker ideaal voor oogen hebben, dan komt een krachtig leger met goede aanvoeders van zelf.

(Teekenen van instemming.)

De heer VAN OORDT. Laat ik beginnen met den geachten spreker hulde te brengen voor de welsprekende wijze waarop hij zijn onderwerp heeft behandeld.

De overste Koolemans Beynen heeft reeds eenige woorden gewijd aan de militaire zijde van het onderwerp; ik wil thans de politieke zijde van de quaestie bezien.

Bij herhaling heeft de geachte spreker beweerd, dat de agressieve oorlog alleen zoude te beschouwen zijn als het politieke middel van den achteruitgaanden Staat; dat daarentegen de expansie een uiterst vreedzaam proces is, dat alleen leidt tot maatregelen van afweer en dus niet tot handelingen van agressieven aard. Deze zienswijze nu deel ik geenszins. Volgens mij is juist de agressieve oorlog meestal het middel geweest (zij het dan ook dat het somtijds te vergeefs werd gebezigd) om de expansie mogelijk te maken, althans haar den weg te banen of ze te versnellen.

»Ten behoeve van het debat» ontvingen wij van den spreker vooraf eenige stellingen, die inderdaad den gedachtengang van het lange betoog wedergeven. Stelling I nu luidt: »Geweld is een negatieve kracht, die alleen kan vernietigen, niet opbouwen.»

Deze stelling is de *major* van spreker's syllogisme.

De *minor*, die is af te leiden uit stelling II 1), luidt: „elke agressieve oorlog is geweld”. Zoodoende komt spreker tot het categorisch slot, in stelling V vervat (de cursiveering is van mij): »Zoodat *dus moet blijken*, dat lot en loop der geschiedenis niet door geweld en oorlog wordt bepaald, maar door vreedzame en geleidelijke ontwikkeling, die harerzijds den oorlog beheerscht.”

In den loop zijner beschouwingen heeft de spreker een blik geslagen op de ontwikkeling der toestanden en verhoudingen bij het *intra*-nationale verkeer en de meening verkondigd, dat de wet eigenlijk niets anders zoude zijn dan de constateering van een reeds in de samenleving tot ontwikkeling gekomen toestand. Maar, bij een dergelijke beschouwing mag toch m. i. nimmer worden vergeten, dat de samenleving en ontwikkeling, die hier worden bedoeld, door eene rechtsmacht worden geregeld, bestuurd en *beheerscht*, terwijl het ingrijpen van zoodanige leidende oppermacht bij het Statenverkeer ontbreekt.

Welnu, zelfs *in* den Staat, *in* de door eene rechtsmacht beheerschte samenleving, kan het geweld als *ultima ratio* niet worden ontbeerd. Wij militairen kennen allen de termen der waarschuwing, die aan een gewapenderhand ingrijpen tegenover het volk, zoo mogelijk, moet voorafgaan: »Gehoorzaamheid aan de wet, naar huis of *geweld* zal worden gebruikt.” Is dat geweld nu een negatieve kracht of is het niet juist een positieve, dienende tot handhaving van den geordenden toestand, zonder welke geen beschaafde maatschappij kan bestaan? Waar echter de oppermacht des rechts ontbreekt, zooals in het Statenverkeer, daar is, in den nimmer geëindigden strijd, de *oorlog* als *ultima ratio* onvermijdelijk. En, wel verre nu van met den geachten spreker de meening te zijn toegeedaan, dat het agressieve geweld slechts zoude moeten worden

---

1) Deze stelling in haar geheel luidt: „De ondervinding leert dan ook, dat elke agressieve oorlog als gewelddadig middel, om een nieuwen of eigen staat van zaken te scheppen, volslagen vruchteloos is, in tegenstelling met den verdedigenden oorlog, die enkel het geweld moet keeren en verjdelen en dus volkomen aan zijn bestemming beantwoordt.

beschouwd als eene vruchteloze poging om de ontwikkeling tegen te gaan van datgene wat tot ontwikkeling is bestemd, ben ik er van overtuigd, dat dit geweld veelal juist dient om voor de expansie den weg te banen, de ontwikkeling te bevorderen.

Om zijne grondstelling te bewijzen, heeft spreker de door hem besproken gebeurtenissen gegroepeerd. Eene dergelijke methode van aanpassen der feiten aan een bepaalde stelling is, naar mijne meening, aan bedenking onderhevig. Men loopt zodoende maar al te veel kans, de feiten, ten bate der stelling, die men bewezen wil zien, eenigszins eenzijdig te beschouwen. 1)

Uit de vele voorbeelden dezen avond aangehaald, zij slechts een enkel hier vermeld. De overste Koolemans Beynen wees reeds op het feit, dat Pruisen zich heeft uitgebreid dank zij zijn nitmuntend leger. Inderdaad, Pruisen is groot geworden *door het zwaard*. En de geheele ontwikkelingsgeschiedenis van dit, thans zoo machtige, rijk (*l'empire prussien*) wijst op eene expansie door middel van geweld en agressie in den volsten zin des woords. De meest beslissende stap ter ontwikkeling was zelfs een daad van brutaal geweld, die door hen, welke aan een »volkenrecht» gelooven, zonder voorbehoud »onrecht» moet worden genoemd. Ik meen, de verovering van Silezië, zonder voorafgegane oorlogsverklaring. En van die lijn van het geweld is Pruisen in beginsel nimmer afgeweken. De *resultaten* daarvan zien wij heden ten dage: macht en expansie. En, wat den oorlog van 1870 betreft, deze werd door Bismarck niet minder sterk begeerd, dan door Napoleon III.

Als wij dan bedenken hoe snel Frankrijk zich na 1870 weder

---

1) Stelling III luidt: „Bij zoogenaamde veroveringsoorlogen, die niettemin zonden geleid hebben tot positieve resultaten, waren deze in werkelijkheid al aanwezig ten gevolge van onderling verkeer en gemeenschap van belangen, terwijl de overwinning dan ten slotte en ten overvloede het gewapend en tot dusver nog alleen geëerbiedigd bewijs bracht van hnn bestaan.” Het zij mij vergund, in aansluiting van het door mij ter vergadering gesprokene, de vraag te stellen of *deze* stelling niet de kans, waarop ik hierboven doelde, in het oog doet springen?

heeft opgericht; als wij ook denken aan de wereldtentoonstelling van het vorige jaar, waarop dan ook door Spreker is gewezen; en eindelijk waarnemen hoe krachtig expansief Frankrijk optreedt in Afrika, dan *kunnen* wij in den oorlog van 1870 niet zien de wanhoopsdaad van een zinkend land, maar alleen de botsing van twee expansieve Staten.

Naar mijne meening is dan ook de grondstelling, waarvan de geachte spreker uitging, onjuist, en dus ook de conclusie, dat lot en loop der geschiedenis niet door geweld en oorlog worden bepaald. Naar mijne meening zal het geweld, de agressie, ook in de toekomst, in hoogste instantie, op den loop der geschiedenis een zeer belangrijken invloed uitoefenen. Daarom zal de expansieve kracht van een Staat zoo hoog mogelijk worden opgevoerd, wanneer de economische kracht van het volk met de militaire kracht samengaat.

(*Applaus.*)

De heer DR. HECKER. Het zij mij vergund met een zeer kort woord de beide sprekers te beantwoorden. Met het oog op den tijd, moet ik mij van elke uitvoerigheid onthouden.

Wat in de eerste plaats betreft de opmerkingen van den heer Koolemans Beijnen, moet ik er op wijzen, dat die spreker juist datgene heeft aangeroerd wat ik, door het vergevorderd uur gedrongen, in mijn geschreven rede heb moeten overslaan, n.l. den toestand van Pruisen tot 1870.

Daarin toch heb ik ontvouwd, hoe juist door zijne oeconomische ontwikkeling Pruisen de kracht heeft gekregen, die het ontwikkelde. Daardoor heeft Pruisen ook de eenheid van Duitschland kunnen bewerkstelligen. En wanneer die eenheid in vollen vrede is in stand gebleven, ook na den dood van Bismarck en van keizer Wilhelm, in wie destijds nog velen die eenheid slechts gewaarborgd zagen, dan bewijst dit, dat niet de wapenen hier *oorzaak* waren maar wel *gevolg*.

En wat Von Moltke betreft, ook hij is op den voorgrond getreden door den krachtigen vooruitgang van het Pruisische en Deutsche rijk; in een achteruitgaanden staat zou hij zeer zeker op den achtergrond zijn gebleven. De vooruitgaande

volken stuwen hunne groote mannen op, de achteruitgaande stooten ze af en verheffen alleen middelmatigheden en intriganten.

De geschiedenis van Frankrijk leert dat voldoende. Ook daar zijn mannen geweest, die na 1866 het leger hebben willen reorganiseeren, maar, zij werden door de regeering van Napoleon III gedwarsboemd en achterafgezet.

Deze weinige woorden tot den heer Koolemans Beijnen, waarbij ik nog wil voegen, dat ik geloof, dat het gedeeltelijk aan misverstand is toe te schrijven, wanneer die geachte spreker meent dat ik gezegd heb, dat eerst in 1870 de talenten van Von Moltke zouden zijn uitgekomen.

Wat nu den heer Van Oordt betreft, het eerste bezwaar van dien geachten spreker was gericht tegen mijne zoogenaamde stellingen, alsof ik eerst een grondidee had vastgesteld en daaromheen de feiten had gegroeped.

Dit is echter minder juist; reeds in den aanvang had ik dan ook aan den geachten secretaris geschreven, dat ik mijne stellingen eerst wilde opmaken, nadat ik mijne gedachten volledig op het papier had uitgewerkt. 1) Doch deze bijzonderheid moge slechts te kennen geven, dat ik in elk geval niet ben uitgegaan van vooropgestelde meeningen, maar wel, dat ik mijn betoog gegrond heb op hetgeen de geschiedenis leert. Hetgeen ik dan ook heb aangehaald, strekte niet om te schragen wat ik voorop zou hebben gesteld, maar is een gevolg van de studie der feiten.

---

1) Ik heb deze dan ook niet als „stellingen” opgegeven, hetgeen met het karakter daarvan in strijd zou kunnen zijn, maar op de convocatie-briefjes laten voorafgaan als: „*hoofttrekken van* (d. i. getrokken uit) *het betoog*”. In zooverre staan dus mijne woorden in de toegevoegde noot op blz. 459 verkeerdelijk aangehaald als „*Stelling*” III.

Ook moet ik bij de daaraan vastgeknoopte vraag nog opmerken, dat het antwoord niet kan geput worden uit algemeene beschouwingen, maar enkel en alleen uit de studie der historie zelf, terwijl ieder, wien die studie niet in 't bijzonder is vergund, zich voor het vervolg de noodige bewijzen, hetzij dar voor of tegen, kan verschaffen, door nauwkeurig den in- en uitvoer van en op de verschillende landen na te gaan in verband met de gebeurtenissen, die zich gaandeweg ontwikkelen.

Wat nu verder de opmerkingen van den heer Van Oordt betreft, zoo zeide hij „dat geweld niet enkel is een negatieve, maar ook wel degelijk een positieve kracht” en hij haalde ten bewijze aan, dat een oproerige menigte gesommeerd wordt uiteen te gaan „uit naam der wet of geweld zal gebruikt worden.”

Maar het succes dier sommeering hangt weer geheel af van de omstandigheid, of die wet de uitdrukking is van den volkswil en dat geweld door de meerderheid van het volk wordt gesteund.

Men neme slechts de Fransche revolutie. Toen de Jacobijnen bij den val van het driemanschap tot ontzet kwamen opdagen, werden zij echter door de bedreiging van buiten de wet te zullen worden gesteld, uiteengejaagd, — maar ook het overwicht der tegenpartij was toen hersteld, terwijl dezen te voren, bij de *opkomst* van het Jacobijnenbewind, denzelfden maatregel willende toepassen, niet hen uitcendreef, maar zelf uiteengedreven werden.

Zoo berust de wet en hare kracht op den wil des volks en op den feitelijken toestand.

Nog onlangs heeft men in de Eerste Kamer klachten kunnen vernemen over het geheel of gedeeltelijk onuitgevoerd blijven van verschillende wetten: hier werden zij wel, daar niet toegepast; en dit is ook zeer natuurlijk, want hierbij hangt veel of bijna alles af van den toestand waarin men verkeert.

Ik wijs slechts op de zondagrust. De burgemeester eener Hollandsche stad wilde die handhaven, doch de Minister van Binnenlandsche Zaken stelde hen in het gelijk, die tegen de handhaving opkwamen.

En dit voorbeeld zou nog door vele andere zijn aan te vullen.

Ik moet mij tot deze enkele woorden bepalen en verzoek de Heeren, die het woord gevoerd hebben, wel te willen gelooven, dat het niet is uit gebrek aan belangstelling in hetgeen zij gezegd hebben, zoo ik het bij dit weinige moet laten ter wille van den tijd.

De heer VAN OORDT. Nog slechts ééne, zeer korte opmerking. Wat door den heer Hecker is gezegd omtrent de noodzakelijke voorwaarde voor het succes van ieder geweld, dat is: de overmacht, verhoogt m. i. de beteekenis van mijne bewering, dat het geweld wél invloed uitoefent op den loop der geschiedenis. In de maatschappij spruit die overmacht voort uit de oppermacht van het Recht; in het verkeer der Staten wordt zij bepaald door de onderlinge krachtsverhoudingen.

De VOORZITTER: Wanneer thans geen der heeren meer het woord wenscht te voeren, dan rust op mij de taak den geachten spreker dank te zeggen voor zijne welsprekende rede, die getuigt van ernstige studie en van uitgebreide geschiedkundige kennis. Ik dank ook de beide heeren, die aan de discussie hebben deelgenomen, voor de door hen betoonde belangstelling.

Zoowel wegens het vergevorderd uur als wegens de uitgebreidheid der behandelde stof, zal ik niet in beschouwing treden omtrent den inhoud der rede, en mij bepalen tot een paar korte opmerkingen.

Heb ik den geachten spreker namelijk wel begrepen, dan heeft hij in het laatste deel zijner rede gezegd, dat het volksleger, door hem wordt beschouwd als het leger der toekomst. Ik kan daarmede instemmen, mits hiermede bedoeld wordt een nationaal leger, waarin alle klassen van het volk zijn vertegenwoordigd en dat in tijd van vrede *deugdelijk* is voorbereid voor de taak, welke het desverreicht zal hebben te vervullen. Geen leger dus, zooals dat veelal door den naam van Volksleger wordt aangeduid, en waarbij het gehalte maar al te zeer aan de getalsterkte zou worden opgeofferd.

Wat den Zuid-Afrikaansche oorlog betreft, meen ik dat de heer Hecker omtrent den vermoedelijken uitslag al zeer optimistisch gestemd is. Voor de naaste toekomst zie ik het niet zoo helder in, al zou ik het gaarne anders wenschen en al is het zeker mogelijk en te hopen, dat na verloop van tijd eene oplossing zal worden verkregen, zooals de heer Hecker die geschetst heeft. En daarbij wil ik eene vraag doen, namelijk

of de uitkomst niet eene geheel andere zou geweest zijn, wanneer de strijdmacht der Boeren gevormd ware geweest tot een goed geschoold leger. Daarin zouden toch de goede individuele eigenschappen der burgers beter tot hun recht zijn gekomen, dan nu door gemis aan eenheid en discipline het geval is geweest.

En hiermede, Mijne Heeren, sluit ik de vergadering
(*Toejuichingen*).

De Secretaris,
J. M. R. LACEULLE.
